

Nederland

in 2015

Een economisch overzicht

Nederland

in 2015

Een economisch overzicht

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
-	Nihil
-	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2015-2016	2015 tot en met 2016
2015/2016	Het gemiddelde over de jaren 2015 tot en met 2016
2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2015 en eindigend in 2016
2013/'14-2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2013/'14 tot en met 2015/'16

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Textcetera, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

verkoop@cbs.nl
ISBN 978-90-357-1811-1

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2016.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.

Voorwoord

Het hele jaar door brengt het CBS cijfers en nieuwsberichten die een ontwikkeling belichten binnen een deelaspect van de economie, zoals de werkloosheid, de investeringen en het overheidstekort. Het is echter goed om periodiek al die verschillende deelaspecten en ontwikkelingen eens tegen elkaar af te zetten en in samenhang te zien. De reeks *Nederland in 20XX*, die nu voor de vierde keer is uitgebracht, probeert hierin te voorzien. Een natuurlijk moment om dit te doen is eind maart, wanneer CBS de eerste jaarcijfers over de huishoudensinkomens, de winsten van ondernemingen en de overheidsfinanciën uitbrengt. Met deze cijfers en de vele jaarcijfers die al eerder zijn uitgebracht wordt een tamelijk volledig beeld van de Nederlandse economie geschetst. *Nederland in 20XX* is dan ook beoogd om behulpzaam te zijn bij de beantwoording van de vraag hoe Nederland er in sociaaleconomisch opzicht voorstaat. De reeks is met de huidige editie uitgebreid met hoofdstukken over het luchtverkeer, de elektriciteitsopwekking en de CO₂-uitstoot.

Directeur-Generaal
Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Den Haag/Heerlen/Bonaire, maart 2016

De belangrijkste economische ontwikkelingen van 2015

Herstel met vraagtekens

Nederland klimt verder uit het dal. De omvang van de economie was in 2015 weer terug op die van 2008. Als de gaskraan niet dichter was gedraaid, was ons land voor 2015 zelfs op een groeicijfer uitgekomen dat past bij de jaren vóór de crisis. De export groeit stevig door, de huishoudensinkomens stijgen en ook de consumptie en de investeringen trekken aan. De huizenprijzen stijgen en het aantal woningtransacties neemt toe. De crisis die op 15 september 2008 werd ingeluid met de val van de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers zou als beëindigd beschouwd kunnen worden, ware het niet dat de internationale politieke, economische en financiële situatie daarvoor iets te ongunstig en iets te onzeker is. Kortom, er is zeker sprake van herstel, maar de huidige economische situatie roept wel een paar fundamentele vragen op.

Om met het binnenland te beginnen, met name de situatie op de arbeidsmarkt lijkt af te wijken van die in eerdere perioden van herstel. De werkloosheid ligt altijd nog tegen de 600 duizend, ondanks twee jaar economische groei. Er zijn wel meer mensen aan het werk, maar de banengroei zit nog altijd voor een groot deel in de uitzendsfeer. Dit is op zich niet heel afwijkend van het normale patroon, wel afwijkend is de enorme opmars van zzp'ers die de laatste tien jaar heeft plaatsgehad. Een veel groter deel van de werkvloer wordt tegenwoordig ingenomen door zelfstandigen en werknemers met een flexibel contract, ten koste van werknemers met een vast contract. Welk effect heeft dit bijvoorbeeld op de uitgaven door huishoudens en op instituties als het pensioenstelsel?

Het pensioenstelsel heeft daarbij ook te kampen met een ander, meer internationaal fenomeen, het historisch lage niveau van de rente. Dit hangt mede samen met het ECB-beleid om staatsobligaties op te kopen en de door haar gerekende rentes laag te houden. Als gevolg van de lage rente moeten Nederlandse pensioenfondsen hoge reserves aanhouden. De rente vormt volgens de vigerende regels immers de basis voor het voorspelde rendement. Vanwege de lage rente kunnen pensioenfondsen gedwongen worden om de premies verder te verhogen en/of verder op pensioenen te korten. Dit kan een verlagend effect op de beschikbare inkomens hebben. Los daarvan spelen de verruiming van de geldhoeveelheid als gevolg van het ECB-opkoopprogramma en de lage

rente een moeilijk vast te stellen rol bij de ontwikkeling van schulden, spaarsaldi en beleggingen. De vraag die hierbij opdoemt is of er nieuwe zeepbellen in de maak zijn?

Ook de lage inflatie zelf vormt onderwerp van debat. Een belangrijke oorzaak van die lage inflatie vormt de scherpe daling van de olieprijs. Deze heeft een drukkend effect op de prijzen van fossiele brandstoffen en van producten waarvan de kostprijs sterk door de energiekosten wordt bepaald. Maar de olieprijs is niet de enige factor. Ook de prijsontwikkeling van veel producten die niet energiegerelateerd zijn is laag, veel lager bijvoorbeeld dan de ECB-doelstelling van 2 procent. Er lijkt echter geen sprake te zijn van een negatieve loon/prijsspiraal. Leidt de lage en soms negatieve prijsontwikkeling inderdaad tot uitgestelde aankopen, zoals verondersteld, en vormt zij een bedreiging voor de reële economie?

Een belangrijke pijler onder het huidige economische herstel vormt het aantrekken van de woningmarkt. De bouw klimt hierdoor uit een diep dal. De productie en verbouw van woningen groeit al twee jaar en aan het omvangrijke banenverlies in de bouw lijkt in het vierde kwartaal een einde te zijn gekomen. Niet alleen de bouwers zitten weer in de lift, de huizenverkoop vormt ook een stimulans voor de consumptie en helpt de diverse branches die profiteren van die verkoop of uitgaven aan interieurs. De huizenverkoop zorgde er mede voor dat de investeringen in 2015 met dubbele cijfers groeiden. Een belangrijke vraag voor de komende jaren is of de ingezette stijgende lijn op de woningmarkt robuust is.

Niet alleen huizenkopers zorgden voor meer investeringen, bedrijven schaften ook veel meer vervoersmiddelen aan. Zij werden hiertoe weliswaar geprikkeld door een tariefsverhogingen per 1 januari 2016, niettemin is het een teken van vertrouwen. Een ander teken van vertrouwen is dat de industrie in 2015 meer machines aankocht. De bezettingsgraad van de industrie is inmiddels ook al weer terug op het niveau van 2008. De delfstoffenwinning kromp in 2015 uiteraard fors door het besluit de gaskraan dicht te draaien en ook voor de overheid was dit een forse aderlating. Desalniettemin daalde in 2015 zowel de schuld als het tekort, en lijken de overheidsfinanciën verder onder controle. Of maskeren de wellicht tijdelijk lage rentelasten de feitelijke situatie?

De teruggeschoefde gaswinning valt samen met een sterk verhoogd steenkoolverbruik bij de elektriciteitswinning. De CO₂-uitstoot ging in 2015 dan ook fors omhoog en dit valt slecht te rijmen met de ambities die bij de klimaatop in Parijs zijn vastgelegd. Hoe slaat Nederland de weg in naar een duurzamere economie?

Samenvattend, de Nederlandse economie heeft een jaar van herstel achter de rug, maar kent de nodige bedreigingen en onzekerheden. Deze lijken ook door de inmiddels 17 miljoen zielen tellende bevolking te worden gevoeld. Het consumentenvertrouwen, de laatste jaren uit een diep dal omhooggeklimmen, ging in de eerste twee maanden van 2016 iets omlaag. Naast reeds genoemde kwesties kunnen zaken die het nieuws de afgelopen maanden beheersten hierbij een rol spelen, zoals de vluchtelingenstroom, angst voor verdere aanslagen op Europese bodem en de faillissementen van gerenommeerde Nederlandse bedrijven.

Inhoud

Voorwoord 3

De belangrijkste economische ontwikkelingen van 2015 4

1. **Economie 9**
2. **Internationaal 13**
3. **Buitenlandse handel 17**
4. **Ondernemingen 21**
5. **Overheid 25**
6. **Huishoudens 29**
7. **Woningmarkt 33**
8. **Bedrijvendynamiek 37**
9. **Werkgelegenheid 41**
10. **Bevolking 45**
11. **Beroepsbevolking 49**
12. **Sociale zekerheid 53**
13. **Prijzen 57**
14. **Financiële markten 61**
15. **Vertrouwen 65**
16. **Luchtvaart 69**
17. **Elektriciteit 73**
18. **CO₂-uitstoot 77**

Gebeurtenissen in 2015 81

1.

Economie

Economie groeit gestaag door

Na het economische herstel in 2014 groeide de Nederlandse economie in 2015 gestaag door. Uitvoer, investeringen en consumptie droegen positief bij aan de groei. De sterk gedaalde aardgaswinning drukte het groeicijfer echter. De Nederlandse regering draaide de gaskraan dicht om het risico van aardbevingen in Groningen te verkleinen.

Binnenlandse bestedingen dragen meer bij aan groei

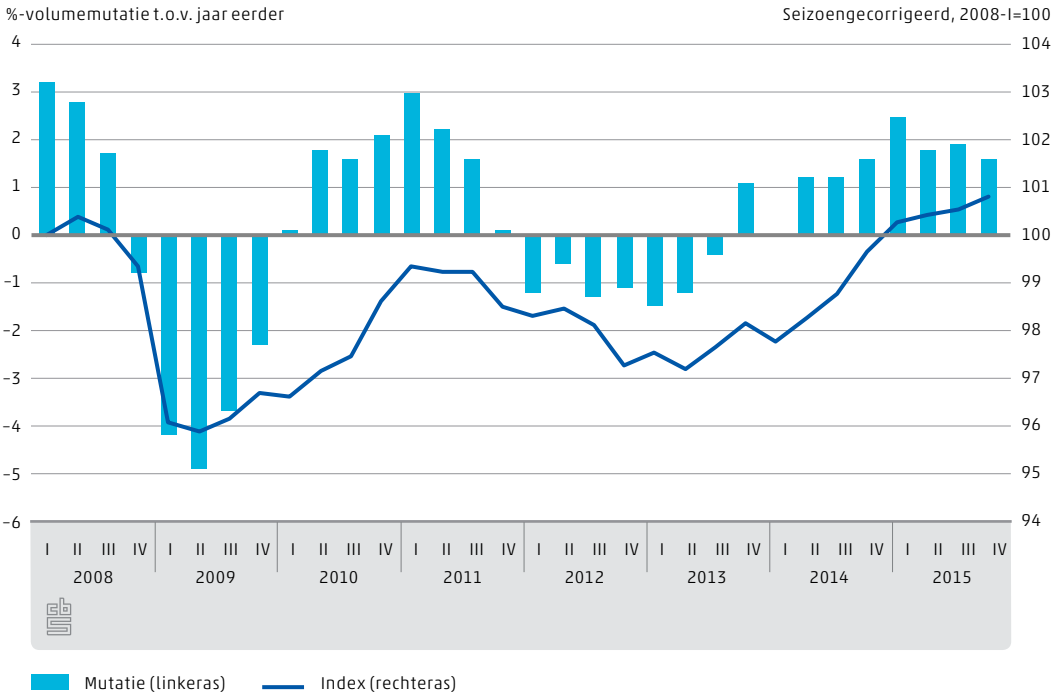
In 2015 was de omvang van de Nederlandse economie 2,0 procent groter dan in 2014. Ondanks de opgelegde beperking op de aardgasproductie was de groei twee keer zo hoog als in 2014. De verschuiving van aardgaswinning en -export naar invoer van gas drukte de economische groei in 2015 met 0,4 procentpunt. Zonder dit effect zou de Nederlandse economie dus gegroeid zijn met 2,4 procent. Dit groeicijfer komt aardig in de buurt van de trendmatige groei van voor de economische crisis in 2008. De binnenlandse bestedingen, de investeringen en de consumptie droegen in 2015 meer bij aan de groei dan in 2014. De positieve bijdrage van de export was kleiner dan de negatieve bijdrage van de import, waardoor het saldo van export en import niet positief bijdroeg aan de groei van 2,0 procent.

De investeringen groeiden, met ruim 10 procent, aanzienlijk in 2015. De consumptie door huishoudens groeide met 1,5 procent, terwijl de overheidsconsumptie een fractie toenam. Daarnaast lag de uitvoer van goederen en diensten ruim 5 procent hoger dan in 2014. De invoer was ruim 6 procent hoger.

Meer geïnvesteerd in woningen en personenauto's

Bedrijven, huishoudens en overheid investeerden 10,3 procent meer dan in 2014. Vooral de investeringen in woningen en personenauto's trokken stevig aan. Dat had te maken met het verdere herstel op de woningmarkt en met de verhoging van de bijtellingstarieven en de BPM per 1 januari 2016. Hierdoor was er voor bedrijven een fiscale prikkel om de aanschaf van personenauto's naar voren te halen. Ook is meer geïnvesteerd in vrachtauto's, opleggers en dergelijke. Verder investeerden bedrijven meer in machines en telecommunicatie. De bezettingsgraad in de industrie bereikte in 2015 het hoogste percentage sinds het uitbreken van de crisis eind 2008.

Omvang economie (bbp)

Bbp en bestedingen

	2011	2012	2013	2014	2015
	%-volumemutaties t.o.v. een jaar eerder				
Bbp	1,7	-1,1	-0,5	1,0	2,0
Invoer	3,5	2,7	0,9	4,0	6,4
Uitvoer	4,4	3,8	2,1	4,0	5,3
Consumptie huishoudens	0,2	-1,2	-1,4	0,0	1,5
Consumptie overheid	-0,2	-1,3	0,1	0,3	0,3
Investeringsen	5,6	-6,3	-4,4	3,5	10,3

Ook groei van de consumptie door huishoudens

Voor het eerst sinds de crisis groeide ook de consumptie van huishoudens weer. De bestedingen lagen 1,5 procent hoger dan in 2014. Consumenten hebben vooral meer uitgegeven aan elektrische apparaten, aan het inrichten van hun huis en aan kleding. Ook hebben ze meer gas verstuukt. Verder gaven ze meer uit in de horeca en aan recreatie en cultuur. Uitgaven aan diensten maken ruim de helft van de totale consumptieve bestedingen uit.

De groei van de consumptie is in lijn met het aantrekken van de werkgelegenheid en het herstel op de woningmarkt. In 2015 wisselde 16 procent meer woningen van eigenaar dan in 2014. Verder is het consumentenvertrouwen sinds maart 2015 positief. Dat was voor het eerst sinds de zomer van 2007.

10,3%
groei investeringen

2.

Internationaal

Lagere groei China drukt wereldeconomie

De groeivertraging van China en de grote prijsdaling van ruwe olie beheersten in 2015 het economische nieuws. De Chinese economie groeide in 2015 met 6,9 procent, de laagste groei sinds 1990. De Chinese productie van staal en elektriciteit daalde voor het eerst in minstens 25 jaar. Door de tegenvallende groei is er minder behoefte aan grondstoffen, zoals olie. Hierdoor, en door wereldwijde overproductie, zijn de olieprijsen sterk gedaald.

Rusland sterke krimp, VS en VK groei in 2015

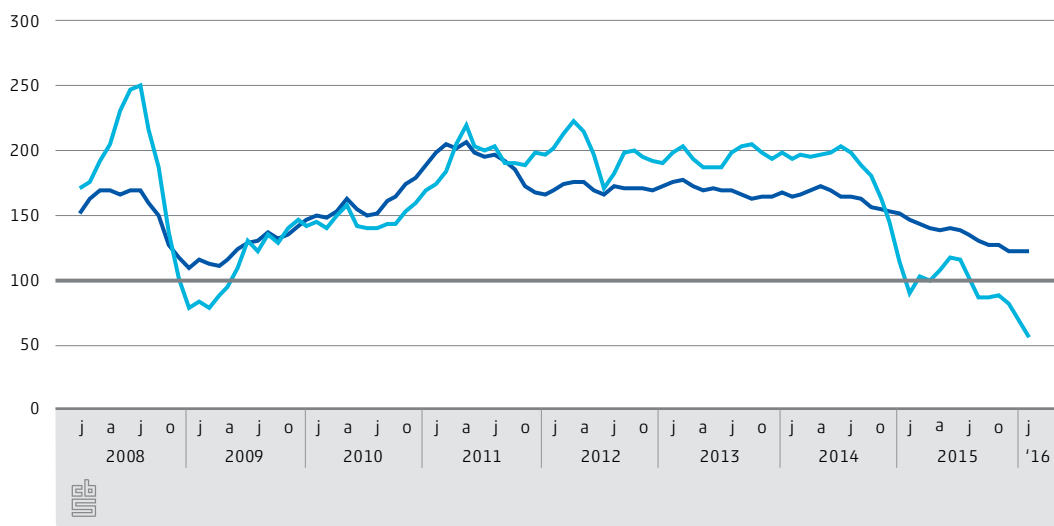
Rusland is een van de grootste aardolieproducenten en -exporteurs ter wereld en werd hard getroffen door de prijsdalingen. Het zag zijn economie in 2015 krimpen met 3,7 procent. Ook de westerse sancties tegen het land vanwege het conflict in Oekraïne hadden een negatieve invloed op het groeicijfer.

De Verenigde Staten, de grootste olieproducent ter wereld, had vooral aan het eind van 2015 last van de dalende olieprijs. Het kwam desondanks uit op dezelfde economische groei als een jaar eerder: 2,4 procent. Het aanhoudende Amerikaanse economische herstel werd vooral gedragen door de consumentenuitgaven. De investeringen namen juist af, doordat oliebedrijven hun uitgaven terugschroefden. Het Verenigd Koninkrijk boekte een groei van 2,2 procent ten opzichte van 2014.

Net als China had ook India in 2015 te maken met een lagere economische groei dan voorheen. Toch kwam de groei hier nog altijd uit op 7,5 procent. Voor het eerst sinds 1999 groeide de Indiase economie harder dan de Chinese. Brazilië had naast de lage grondstofprijzen en haperende internationale handel ook te kampen met interne politieke problemen. De Braziliaanse economie kromp in 2015 met 3,8 procent.

Prijzen grondstoffen

2005 = 100

— Ruwe olie — Totaal exclusief brandstof

Bron: IMF.

Economische groei (bbp)

	2011	2012	2013	2014	2015 ¹⁾
	%-volumemutaties t.o.v. een jaar eerder				
Eurozone (19)	1,6	-0,9	-0,3	0,9	1,6
België	1,8	0,2	0,0	1,3	1,4
Duitsland	3,7	0,4	0,3	1,6	1,7
Spanje	-1,0	-2,6	-1,7	1,4	3,2
Frankrijk	2,1	0,2	0,7	0,2	1,2
Nederland	1,7	-1,1	-0,5	1,0	2,0
Verenigd Koninkrijk	2,0	1,2	2,2	2,9	2,2
Verenigde Staten	1,6	2,2	1,5	2,4	2,4
Rusland	4,3	3,4	1,3	0,6	-3,7
China	9,5	7,7	7,7	7,3	6,9

Bron: Eurozone, België, Duitsland, Spanje, Frankrijk, Nederland en Verenigd Koninkrijk: Eurostat.
Verenigde Staten, Rusland en China: OESO.

¹⁾ Voor enkele landen waren de groeicijfers voor 2015 nog niet door Eurostat of de OESO gepubliceerd.
In dit geval zijn de betreffende nationale statistiebureaus geraadpleegd.

Groei eurozone zet door

De economieën van de eurozone groeiden in 2015 met gemiddeld 1,5 procent. Ondanks deze groei is het niveau van begin 2008, vóór de economische crisis, nog niet bereikt. De Nederlandse economische groei verschilt de laatste jaren weinig met het gemiddelde van de eurozone, maar kwam in 2015 wel boven het niveau van voor de crisis uit. Het effect van de dalende olieprijs op de economische groei in de eurozone is niet eenduidig. Naast negatieve gevolgen door wereldwijd afnemende groei, zijn er ook positieve gevolgen: de Europese industrie- en transportsector kunnen brandstoffen en andere grondstoffen tegen lagere prijzen inkopen. Wel is door de tegenvallende Chinese groei de Europese uitvoer naar China gedurende 2015 licht afgenomen.

De Duitse economie groeide met 1,7 procent sneller dan het gemiddelde van de eurozone. De Duitse groei werd voornamelijk gedragen door de gestegen binnenlandse vraag. Hoewel de Duitse export toenam, groeide de import sterker zodat het handelssaldo terugliep. Ook de Spaanse economie droeg met een groei van 3,2 procent positief bij aan de economische groei van de eurozone.

Griekenland en Italië drukken groei eurozone

Frankrijk boekte na drie jaar van kleine plusjes een iets hogere groei van 1,2 procent in 2015, terwijl de Italiaanse economie met slechts 0,6 procent groeide. Het was wel de eerste groei in Italië na drie jaar van krimp. De Griekse economie was de enige van alle eurolanden die in 2015 niet wist te groeien. Onder andere de wekenlange bankensluitingen tijdens de zomer van 2015 waren zeer schadelijk voor de economie.

3,7% economische
krimp Rusland

3.

Buitenlandse

handel

Import groeit sterker dan export

De Nederlandse export groeide ook in 2015 aanzienlijk. De import van goederen en diensten nam echter sterker toe. De productiebeperking van Nederlands aardgas zorgde namelijk voor een verschuiving: minder export van Nederlands gas, meer import én wederuitvoer van buitenlands gas. Mede hierdoor was de bijdrage van de totale buitenlandse handel aan de economische groei per saldo licht negatief in 2015. In 2014 was er nog wel een aanzienlijke groeibijdrage van de internationale handel.

Meer invoer van gas en investeringsgoederen

Het volume van de import groeide met 6,4 procent in 2015. Door de Nederlandse productiebeperking nam de import van aardgas sterk toe, met 30 procent. Behalve voor eigen verbruik, werd er ook gas geïmporteerd om aan buitenlandse leveringsverplichtingen te voldoen. Verder werd er in Nederland meer geïnvesteerd en geconsumeerd in 2015 en dit wakkerde de import van investerings- en consumptiegoederen aan. Zo was er bijvoorbeeld een grotere vraag naar auto's. Ook nam de wederuitvoer toe, waarvoor meer import van goederen nodig was.

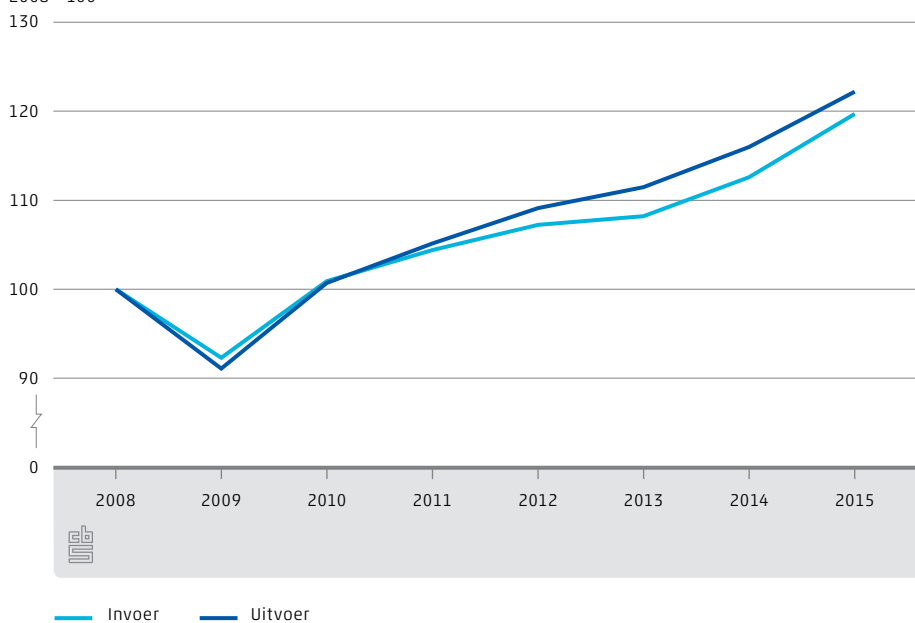
De invoer van de diensten nam met 11,0 procent flink toe. Deze groei komt onder andere door een toename van de uitgaves aan royalty's en zakelijke diensten. Van de zakelijke diensten zijn vooral meer reclame- en advertentiediensten ingevoerd.

Meer uitvoer van diensten en industriële producten

Het volume van de uitvoer groeide met 5,3 procent in 2015 en nam daarmee in mindere mate toe dan de invoer. De export groeide het sterkst aan de dienstentkant, met 12,3 procent. Daarbij gaat het ook bij de uitvoer van de diensten vooral om een toename van royalty's en van zakelijke diensten. De groei van de zakelijke diensten is mede dankzij een toename in de reisbemiddeling.

Internationale handel in goederen en diensten, volume

2008 = 100

Export van goederen, waarde

	2011	2012	2013	2014	2015
	%-mutaties t.o.v. een jaar eerder				
Totaal	10,2	5,0	0,8	0,1	0,7
België	18,0	-0,3	-1,4	-0,7	-6,8
Brazilië	27,0	35,1	-28,8	28,4	4,1
China	24,2	14,2	0,8	2,7	8,9
Duitsland	9,9	7,0	0,7	-2,3	-1,6
Frankrijk	11,6	0,0	-0,9	-1,2	-0,5
India	8,6	2,8	-14,7	13,7	4,7
Rusland	13,5	10,4	-3,4	-7,9	-30,9
Verenigde Staten	16,3	3,2	-16,6	12,3	-3,9
Verenigd Koninkrijk	9,0	7,2	5,5	0,6	5,6

De export van goederen groeide met 3,4 procent een stuk minder snel. Daarbij groeide de wederuitvoer van buitenlandse goederen iets harder (4,1 procent) dan de uitvoer van producten van Nederlandse makelij (2,6 procent). De export van industriële producten groeide in volume met 4,1 procent. De totale export van aardolie, aardgas en overige delfstoffen nam met 3,8 procent af. De aardgasexport kromp met 13 procent.

Sterke afname goederenexport naar Rusland

Ruim 30 procent van de goederenexport naar Rusland, gemeten in euro's, ging verloren tussen 2014 en 2015. Het gaat niet alleen om geboycotte voeding, maar ook bijvoorbeeld om machines en trekkers voor opleggers. De andere BRICS-landen Brazilië, India, China en Zuid-Afrika groeiden allen als exportbestemming. De export naar China nam met 9 procent toe ondanks de Chinese groeivertraging. Dichter bij huis waren er afnames in de export naar België (7 procent) en Duitsland (2 procent) en een groei van de uitvoer richting het Verenigd Koninkrijk (6 procent). De export naar de gehele EU bleef ongeveer gelijk, maar naar de VS kromp deze met 4 procent.

6,4% meer import

4.

Ondernemingen

Bedrijfsleven zet herstel voort

De groei van de Nederlandse economie in 2015 werd breed gedragen door het bedrijfsleven. De meeste bedrijfstakken zagen een verdere groei van de toegevoegde waarde. De bouw veerde verder op. De productie van de delfstofwinning viel echter ver terug, door het verlaagde productieplafond voor aardgas. De winsten lieten in de meeste bedrijfstakken in 2015 een goed vervolg zien op het in 2014 ingezette herstel.

Groei bouw na herstel woningmarkt

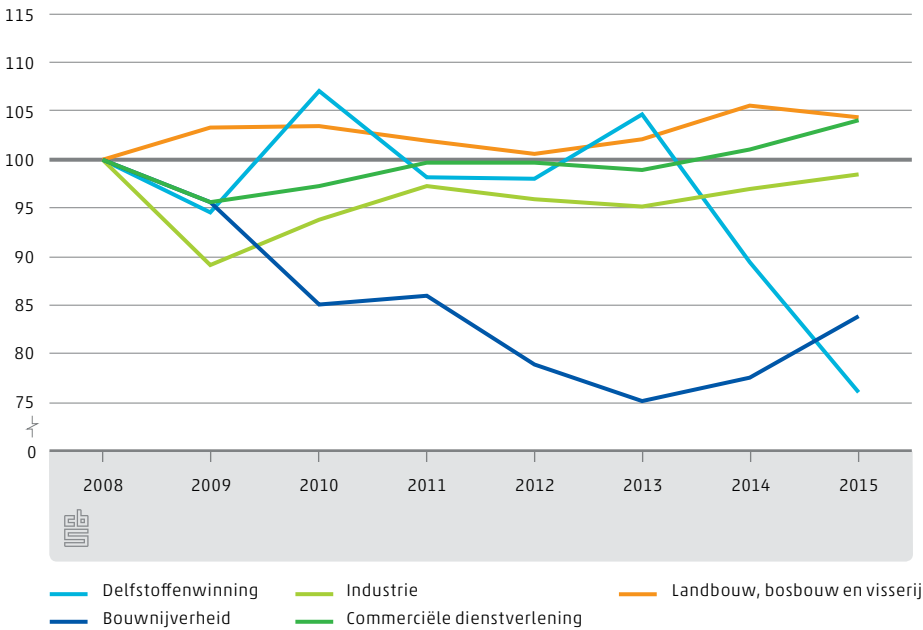
De groei van de bouwsector valt samen met het verder aantrekken van de markt voor koopwoningen. De nieuwbouw van woningen nam toe en bouwbedrijven gericht op woningbouw deden dan ook goede zaken. Ondanks het tweede jaar met (forse) groei op rij is de bouwproductie nog immer 16 procent lager dan voor de economische crisis, in 2008. De industrie groeide in 2015 gestaag verder, met 1,6 procent. De commerciële dienstverlening groeide in 2015 met 2,9 procent. Onder andere de zakelijke dienstverlening groeide fors, met 5,4 procent. Dit kwam mede doordat de uitzendbranche het goed deed. Dat was ook terug te zien in een stijging van het aantal uitzendkrachten. Ook bij andere delen van de dienstverlening, zoals handel en transport, nam de toegevoegde waarde toe.

Beperking gasproductie drukt de groei

De economische groei werd, net als in 2014, vooral getemperd door de krimpende delfstoffenwinning, die sterk wordt gedomineerd door de aardgaswinning. Tot voor kort konden schommelingen in de delfstoffenwinning voornamelijk worden verklaard door zachte of juist strenge winters. Bij strengere winters wordt er meer gestookt en dus meer gas opgepompt. Door het instellen van het productieplafond aan de Groningse gaswinning begin 2015 kromp de delfstoffenwinning, terwijl het eerste kwartaal in 2015 een stuk kouder was dan een jaar eerder. Het terugdraaien van de gaswinning drukte de economische groei in 2015 met ongeveer 0,4 procentpunt.

Toegevoegde waarde van enkele bedrijfstakken

2008 = 100

Winsten vennootschappen

	2011	2012	2013	2014	2015
mld euro					
Niet-financiële vennootschappen					
Nettowinst vóór belasting	144,8	136,2	133,0	121,4	136,4
winst buitenlandse dochters	43,0	41,9	35,7	24,0	30,2
Financiële vennootschappen (excl. fin. inst. binnen concernverband)					
Nettowinst vóór belasting	23,9	18,9	21,9	21,1	25,1
winst buitenlandse dochters	6,5	5,4	6,7	5,4	8,5

De agrarische sector kromp in 2015 met 1,3 procent, na twee jaar van groei. Vooral de tuinbouw boekte een krimp. De hoeveelheid gezaaide suikerbieten bleef fors achter bij 2014, toen er sprake was van een uitzonderlijk goede opbrengst. De overheid en het onderwijs krompen licht, terwijl de zorg juist iets groeide. De verschillen met 2014 waren hier echter minimaal.

Winsten bedrijven gestegen

In 2015 bedroeg de nettowinst voor belasting voor het Nederlandse bedrijfsleven 161,6 miljard euro, tegen 142,5 miljard in 2014. De niet-financiële vennootschappen zagen hun winst stijgen van 121,4 naar 136,4 miljard euro. De toename kwam vooral doordat er meer werd geproduceerd en doordat er meer winst werd behaald op buitenlandse deelnemingen. Daarnaast daalden de pensioenpremies ten laste van werkgevers als gevolg van de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd en de versoering van de pensioenen. De toename van de loonsom was groter dan in 2014.

Ook de winst van de financiële vennootschappen steeg, van 21,1 naar 25,1 miljard euro. Van deze winst werd 8,5 miljard in het buitenland behaald. De financiële vennootschappen keerden voor 11,4 miljard aan dividend uit, tegen 7,9 miljard in 2014. Ook de niet-financiële vennootschappen keerden meer dividend uit dan een jaar eerder. In 2015 bedroegen de dividenduitkeringen 44,6 miljard, een jaar eerder 43,2 miljard.

0,4%-punt
minder economische groei door gasplafond

5.

Overheid

Lagere aardgasbaten dempen toename overheidsinkomsten

De overheidsinkomsten zijn in 2015 licht gestegen. De belastingopbrengsten namen toe, maar lagere aardgasbaten deden de stijging van de inkomsten voor een groot deel teniet. De uitgaven daalden licht. Het overheidstekort nam af tot 1,8 procent van het bbp. De schuldquote kwam na een sterke daling uit op 65,1 procent van het bbp.

Tekort gedaald naar 1,8 procent

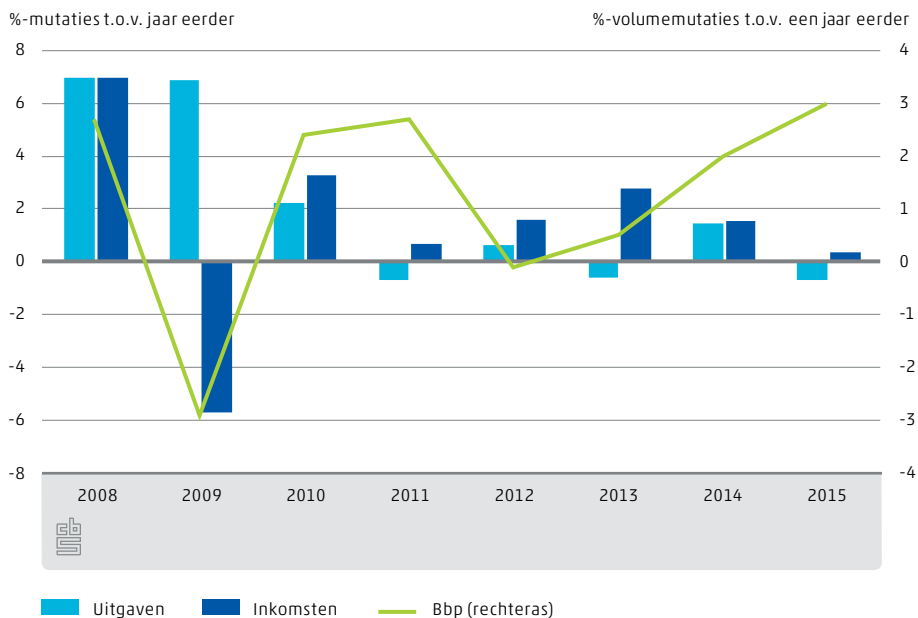
De overheid gaf in 2015 ruim 12 miljard euro meer uit dan zij ontving. Dit is 3 miljard euro minder dan een jaar eerder. Het overheidstekort als percentage van het bbp kwam uit op 1,8 procent, 0,6 procentpunt lager dan in 2014. Het overheidstekort mag volgens Europese begrotingsregels niet hoger zijn dan 3 procent van het bbp. In de jaren 2009 – 2012 voldeed Nederland niet aan deze begrotingsnorm. In 2009 was het tekort zelfs 5,4 procent van het bbp, oftewel 33,5 miljard euro.

Belastinginkomsten sterk gestegen

De overheidsinkomsten namen met slechts 1 miljard toe. De belastingen brachten wel fors meer op. De betere economie in combinatie met lastenverzwaringen leidde tot 6,2 miljard euro meer aan belasting- en premie-inkomsten. De belasting- en premiedruk was 0,1 procentpunt hoger dan in 2014. Met een niveau van 37,2 procent van het bbp is de belasting- en premiedruk relatief hoog, afgemeten tegen de laatste twintig jaar.

De niet-belastinginkomsten daalden echter met 5,1 miljard euro. Dit was hoofdzakelijk het gevolg van lagere aardgasbaten. Brachten deze in 2014 nog 10,3 miljard op, in 2015 maar de helft. In 2013 nog piekten de aardgasbaten met 15,3 miljard euro. De sterke daling van de aardgasbaten houdt verband met productiebeperkingen als gevolg van aardbevingen in Groningen. Daarnaast waren lagere prijzen van invloed.

Inkomsten en uitgaven overheid en bbp

Overheidssaldo en -schuld

	2011	2012	2013	2014	2015
	mld euro				
Overheidsinkomsten	274,4	278,8	286,5	290,9	292,0
Overheidsuitgaven	302,0	303,9	302,1	306,5	304,4
Overheidssaldo (EMU)	-27,6	-25,1	-15,5	-15,6	-12,4
Overheidsschuld (EMU)	396,4	428,6	442,2	452,1	441,7
	% bbp				
Overheidssaldo (EMU)	-4,3	-3,9	-2,4	-2,4	-1,8
Overheidsschuld (EMU)	61,7	66,4	67,9	68,2	65,1
Inkomsten	42,7	43,2	44,0	43,9	43,0
belastingen en premies	35,5	35,7	36,3	37,1	37,2
Uitgaven	47,0	47,1	46,4	46,2	44,9

Uitgaven licht gedaald

De overheidsuitgaven waren 2 miljard euro lager dan in 2014. De overheid betaalde minder aan werkgeverspremies. Ook waren de rente-uitgaven minder. Deze nemen al enkele jaren af door dalende rentetarieven. In 2015 betaalde de overheid 10,2 miljard euro aan rente-uitgaven. Dit is 3 miljard euro minder dan in 2008, terwijl de schuld in de tussentijd met ongeveer een derde is gestegen. Doordat gemeenten weer meer grond wisten te verkopen, nam het saldo van aan- en verkopen van grond door de lokale overheid in 2015 af.

De sociale uitkeringen in natura, die voornamelijk uit zorguitgaven bestaan, stegen met ruim 2 miljard euro. De onderliggende cijfers vertonen echter grotere schommelingen. Het afgelopen jaar heeft de overheid grote hervormingen doorgevoerd in het sociale domein: jeugdzorg, werk en inkomen, en zorg aan langdurig zieken en ouderen. Hierbij is de uitvoering verschoven van Rijk en sociale fondsen naar de lokale overheid. Dit leidde tot een verschuiving van ongeveer 6 miljard euro van sociale uitkeringen in natura van de sector sociale-zekerheidsfondsen naar de lokale overheid.

Schuldquote sterk gedaald

De overheidsschuld kwam in 2015 uit op 441,7 miljard euro. Dit is een daling van 10 miljard euro vergeleken met een jaar eerder. De overheid ontving ongeveer 20 miljard euro uit de verkoop van financiële activa en aflossing van vorderingen. Het betrof onder meer bijna 4 miljard euro ontvangsten door de beurgang van ABN AMRO en 5 miljard euro uit de verkoop van rentederivaten. Met de totale ontvangst van 20 miljard euro kon de overheid het tekort van 12 miljard euro financieren, en hield het geld over om schulden af te lossen. De schuldquote kwam uit op 65,1 procent van het bbb, 3 procentpunt lager dan eind 2014. Nederland voldoet echter nog niet aan de Europese schuldnorm van 60 procent.

€5 miljard
minder aardgasbaten

6.

Huishoudens

Inkomen huishoudens stijgt verder

Het reëel beschikbaar inkomen van huishoudens is in 2015 verder gestegen. Ook nam het financieel bezit van huishoudens toe. Vooral de pensioen-aanspraken stegen flink als gevolg van de lage rentestand, terwijl huishoudens slechts op beperkte schaal nieuwe schulden aan gingen, waaronder hypotheekschulden. De totale hypothecaire schuld steeg met 4 miljard euro.

Inkomen

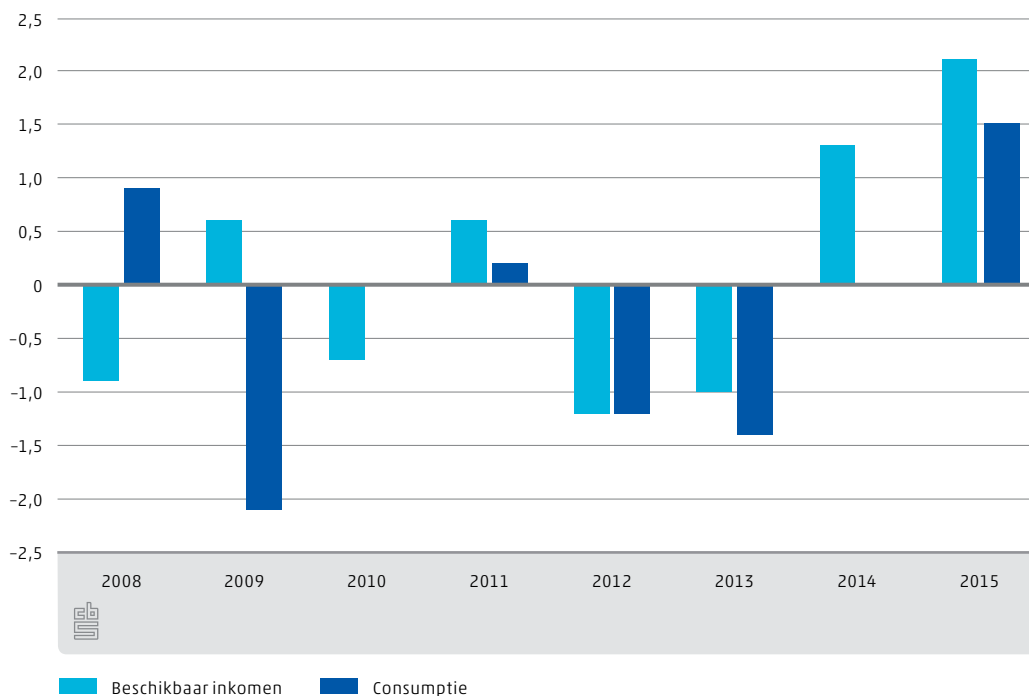
Het reëel beschikbaar inkomen van huishoudens nam in 2015 met 2,1 procent toe ten opzichte van een jaar eerder. De groei van het beschikbaar inkomen is sinds 2001 niet zo hoog geweest. De grootste drijvende kracht achter de inkomensstijging in 2015 zit in de beloning van werknemers. Dit is onder meer terug te voeren op hogere lonen en op een groter aantal werknemers. De cao-lonen waren 1,4 procent hoger dan een jaar eerder. Het aantal werkzame personen (inclusief zelfstandigen) steeg met 73 duizend personen. De consumptie steeg in 2015 ook. Deze nam met 1,5 procent toe, gecorrigeerd voor prijsstijgingen. In 2014 kwam de groei van het volume nog op 0 procent uit, en in 2012 en 2013 was deze zelfs negatief. De vrije besparingen (wat overblijft van het inkomen na aftrek van de consumptie) kwamen uit op 29,9 miljard euro, ten opzichte van 27,7 miljard euro een jaar eerder. Naast de vrije besparingen sparen huishoudens ook in pensioenen, waardoor de totale bruto besparingen in 2015 uit kwamen op 47,5 miljard euro.

Financiële bezittingen verder toegenomen

Niet alleen het reëel beschikbaar inkomen steeg, ook de financiële bezittingen van huishoudens namen toe, met 96 miljard euro. De bezittingen van huishoudens bestaan vooral uit spaartegoeden, aandelen en de pensioenvoorziening. Schommelingen op de aandelenmarkten komen direct tot uiting in de waarde van het aandelenbezit van huishoudens. In het tweede en derde kwartaal waren de koersmutaties negatief, maar dankzij het positieve beursklimaat in het eerste en laatste kwartaal steeg de waarde van de aandelen en overige deelnemingen tot 242 miljard euro. Een jaar eerder bedroeg dit nog 234 miljard euro. De spaartegoeden van huishoudens namen met 6 miljard euro toe.

Reëel beschikbaar inkomen en consumptie huishoudens

%-mutaties t.o.v. een jaar eerder

Financiële bezittingen en schulden van huishoudens

	2011	2012	2013	2014	2015
Financiële bezittingen	1821	1920	1896	2129	2225
spaartegoeden en overige deposito's	320	336	339	345	350
aandelen en overige deelnemingen	225	223	231	234	242
levensverzekerings- en lijfrenterechten	154	155	149	179	166
pensioenrechten en overige aanspraken	957	1047	1022	1211	1311
Schulden	825	828	817	817	827
woninghypotheken	667	671	654	651	655
Financieel vermogenssaldo	996	1092	1078	1312	1398

De waarde van de opgebouwde pensioenrechten en overige aanspraken van huishoudens nam met 101 miljard euro het meest toe. De pensioenrechten zijn erg gevoelig voor de rentestand. Doordat de rente de laatste jaren sterk daalde, zijn de vooruitzichten van pensioenfondsen om een hoog rendement te behalen slechter geworden. Ze hebben daarom meer geld in kas nodig om toch aan al hun verplichtingen te kunnen voldoen. Dit vertaalt zich in hogere aanspraken van huishoudens.

Hypothecaire schuld stijgt weer

In 2015 zijn huishoudens weer meer schulden aangegaan. De totale schuld steeg met 10 miljard euro. De grootste schuldenpost van huishoudens zijn de hypotheeklen. In 2013 en 2014 werd per saldo afgelost, in 2015 nam de totale hypotheekschuld weer toe, met 4 miljard euro. Op de woningmarkt werden 16 procent meer bestaande koopwoningen verkocht dan een jaar eerder. Ook waren deze woningen gemiddeld 2,9 procent duurder dan een jaar eerder. Door de sterke toename van de financiële bezittingen en de geringe toename van de schulden is het financiële vermogen van huishoudens gestegen met 86 miljard euro naar 1,4 biljoen euro.

1398 miljard euro
financieel vermogen huishoudens

Woningmarkt

Woningmarkt trekt aan

De woningmarkt trok verder aan in 2015. Het aantal verkochte huizen steeg voor het tweede jaar op rij, net als de prijzen van bestaande koopwoningen. Ten opzichte van 2006, toen het aantal transacties een piek bereikte, werden er 15 procent minder bestaande woningen verkocht. De huizenprijzen lagen 16 procent onder het recordniveau van 2008. Voor het tweede jaar op rij zijn er meer bouwvergunningen verleend. Desondanks is aantal verleende vergunningen nog steeds veel lager dan voor de crisis.

Meer woningen verkocht

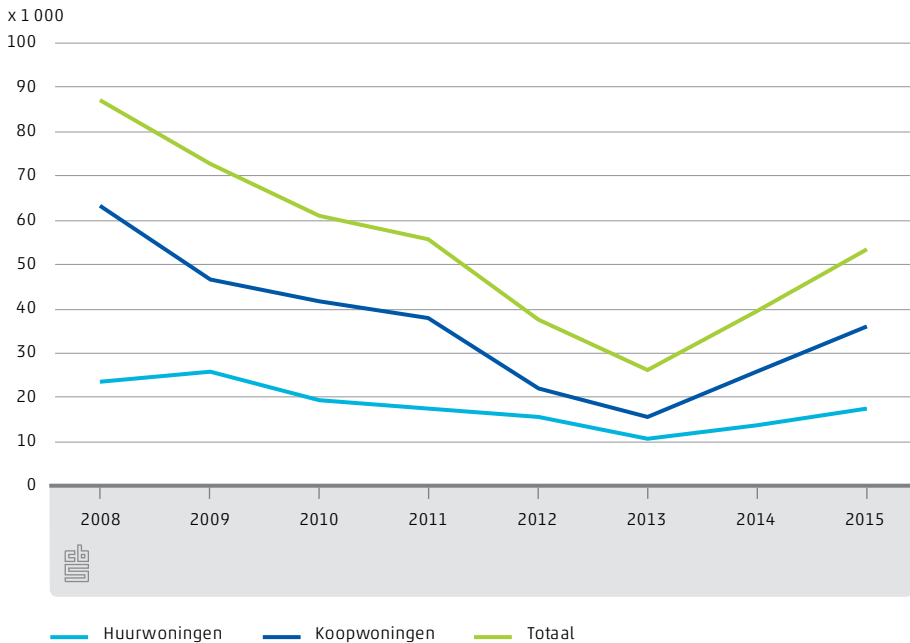
Ruim 178 duizend bestaande koopwoningen wisselden in 2015 van eigenaar. Dat zijn er 24 duizend meer dan een jaar eerder. Het aantal verkopen lag 15 procent onder dat in het recordjaar 2005.

De toename van het aantal verkopen was in 2015 het grootst bij tussenwoningen. Ten opzichte van 2014 wisselden ruim 17 procent meer woningen van dit type van eigenaar. In alle provincies steeg het aantal verkopen in vergelijking met 2014. De provincie Zuid-Holland was koploper met een stijging van bijna 20 procent. Net als vorig jaar vertoonde Zeeland de kleinste stijging. In 2015 werden er in Zeeland iets meer dan 4 duizend bestaande koopwoningen verkocht, ongeveer 7 procent meer dan in 2014.

Huizenprijzen stijgen wederom

De prijzen van bestaande koopwoningen stegen in 2015 met bijna 3 procent. Het was het tweede achtereenvolgende jaar waarin de prijzen stegen en de grootste prijsstijging sinds 2008. De prijzen liggen nog wel 16 procent onder die in 2008. De grootste prijsstijging deed zich in 2015 voor bij appartementen. Van dit woningtype stegen de prijzen gemiddeld met 3,7 procent ten opzichte van 2014. Vrijstaande woningen stegen met 1,6 procent het minst in prijs.

Afgegeven bouwvergunningen voor nieuwbouwwoningen

Verkopen en prijzen bestaande koopwoningen

	2011	2012	2013	2014	2015
Prijnsindex bestaande koopwoningen	% -mutaties t.o.v. een jaar eerder				
	-2,4	-6,5	-6,6	0,9	2,8
Aantal transacties	x 1 000				
	121	117	110	154	178
Aantal transacties	% -mutaties t.o.v. een jaar eerder				
	-4,3	-2,9	-6,1	39,4	16,1
	eengezinswoning: totaal				
	-2,5	-0,2	-7,1	39,2	15,7
	tussenwoning				
	-4,0	-2,7	-7,3	42,2	17,2
	hoekwoning				
-3,8	1,7	-6,2	34,1	15,4	
twee-onder-één-kap					
-2,9	1,5	-8,2	30,8	12,3	
vrijstaand					
4,3	2,9	-6,8	45,1	15,1	
appartementen					
-7,4	-9,1	-3,1	42,3	10,8	

Regionaal waren er grote verschillen. Noord-Holland had met 5,3 procent de grootste gemiddelde prijsstijging. In Zeeland stegen de prijzen met 0,4 procent het minst. Dat Noord-Holland aan kop staat in dit rijtje wordt mede veroorzaakt door de extreme prijsstijgingen in Amsterdam. Hier werd in 2015 gemiddeld bijna 10 procent meer betaald voor een woning dan in 2014. Eind 2015 waren de verkoopprijzen in Amsterdam zelfs weer nagenoeg op het niveau van 2008.

Opnieuw meer nieuwbouwvergunningen verleend

In 2015 is voor bijna 54 duizend nieuw te bouwen woningen een bouwvergunning verleend, 14 duizend meer dan in 2014. Het totaal aantal vergunningen voor koopwoningen steeg met 40 procent, voor huurwoningen met 28 procent. Ondanks de toenames in de afgelopen twee jaar is het niveau nog steeds onder het aantal verleende vergunningen van voor de start van de crisis in 2008.

Het aantal verleende nieuwbouwvergunningen aan overheid en corporaties steeg in 2015 met 2 procent. Dat is een stuk lager dan de stijging van het aantal verleende bouwvergunningen bij particuliere opdrachtgevers (66 procent) en de bouwers voor de markt (31 procent). De toename van de verleende bouwvergunningen voor nieuwbouw vanaf 2014 gaat nu ook doorwerken in het aantal opgeleverde nieuwbouwwoningen. Dit aantal nam toe van 45 duizend in 2014 tot 48 duizend in 2015. In 2014 lag het onder de voorafgaande twee jaar.

178 293

bestaande koopwoningen verkocht

8.

Bedrijvendynamiek

Groei aantal bedrijven houdt aan

Bijna 163 duizend bedrijven openden in 2015 voor het eerst hun deuren, terwijl bijna 100 duizend bedrijven definitief de werkzaamheden staakten. Het totale aantal bedrijven in Nederland steeg op jaarbasis met bijna 5 procent naar ruim anderhalf miljoen. Er zijn vooral veel kleine bedrijven: bij veruit de meeste bedrijven in Nederland (1,2 miljoen) werkt niet meer dan één persoon. Het aantal faillissementen lag met ruim 6 duizend ruim 20 procent lager dan in 2014.

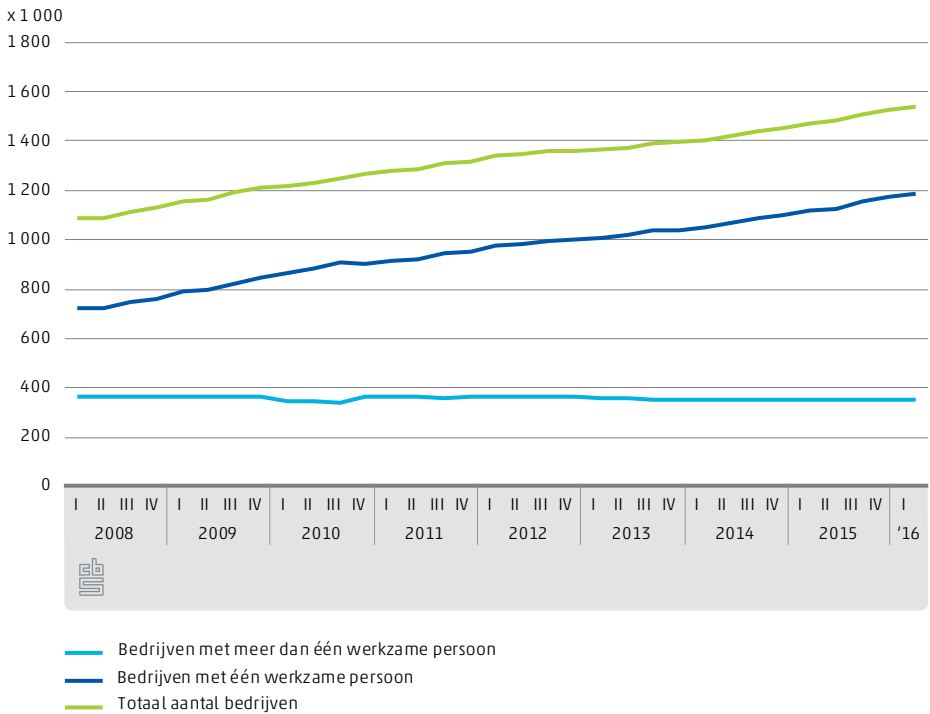
Meer dan 1,5 miljoen bedrijven

De afgelopen jaren zijn er telkens meer bedrijven gestart dan opgeheven. Hierdoor is het aantal bedrijven opgelopen van ongeveer 1,1 miljoen in 2008 naar ruim 1,5 miljoen in 2015. Het aantal eenpitters is in de afgelopen jaren fors toegenomen, terwijl het aantal bedrijven met meer dan één werkzame persoon redelijk stabiel is gebleven. Dit heeft ertoe geleid dat het aandeel van eenpitters in de totale bedrijvenpopulatie is gestegen van 67 procent in 2008 naar ruim 77 procent aan het begin van 2016. Het aantal opheffingen lag voor het eerst sinds 2010 weer onder de 100 duizend.

Meeste startende én stoppende bedrijven in managementadvies

Het managementadviesbureau was in 2015 het populairste bedrijfstype onder startende ondernemers. Ruim 12 duizend adviesbureaus met management en bedrijfsvoering als specialiteit openden hun deuren, meer dan welk type bedrijf ook. Daarnaast startten in 2015 ook veel 'bouwbedrijven' (al dan niet met meer dan één werkzame persoon) en verloskundigen- en paramedicopraktijken (beiden ruim 6 duizend). Ook kwamen er vorig jaar 8 duizend nieuwe webwinkels bij. Ook in de voorgaande jaren zijn deze bedrijfstypen vaak gestart.

Aantal bedrijven

Oprichtingen, opheffingen en faillissementen

	2011	2012	2013	2014	2015
	x 1 000				
Oprichtingen	166,8	156,1	156,1	159,3	163,0
waaronder bedrijven met 1 werkzame persoon	146,3	140,1	141,6	145,9	150,4
Opheffingen	106,7	127,0	114,4	100,4	99,7
waaronder bedrijven met 1 werkzame persoon	90,8	109,5	96,3	87,1	86,6
	aantal				
Totaal faillissementen bedrijven	6 883	8 346	9 431	7 621	6 006
bedrijven en instellingen	6 117	7 349	8 376	6 645	5 271
natuurlijke personen met eenmanszaak	766	997	1 055	976	735

Van de stoppers waren ruim 7 duizend bedrijven actief in de management-adviesbranche, waarmee die branche ook het hoogste aantal stoppers had. Ongeveer 5 duizend webwinkels hielden het in 2015 voor gezien. Vaak zijn de bedrijfstakken met de meeste oprichtingen ook de branches waar de meeste opheffingen plaatsvinden. Wanneer het aantal opheffingen wordt afgezet tegen het totale aantal bedrijven binnen de branche, blijkt dat er in 2015 relatief veel webwinkels zijn opgeheven. Het aantal opheffingen bedraagt bijna 16 procent van het totale aantal webwinkels. Dit is opvallend, aangezien de online bestedingen al een aantal jaren toenemen.

Ruim een vijfde minder bedrijven failliet

Het totaal aantal faillissementen onder bedrijven komt in 2015 uit op 6 006. Dat is 21 procent minder dan in 2014 en het laagste aantal in zeven jaar. Het aantal faillissementen ligt veel lager dan het aantal opheffingen: niet elke opheffing wordt veroorzaakt door een faillissement. Er werden 5 271 bedrijven en instellingen failliet verklaard en 735 particulieren met een eenmanszaak. Net als in 2014 zijn ook in 2015 de meeste faillissementen uitgesproken in de handel. In 2015 gingen er 1 285 handelaren failliet: in de groothandel 603, in de detailhandel 538 en in de autohandel 144. Daarna volgt de financiële dienstverlening met 950 faillissementen.

In bijna alle bedrijfstakken is het aantal faillissementen gedaald. Het sterkst was de daling in de industrie, met 31 procent. In de specialistische zakelijke dienstverlening, waaronder advocaten-, accountancy-, architecten- en reclamebureaus, nam het aantal faillissementen af met 29 procent. Ook in de handel daalde het aantal faillissementen, met 23 procent, aanzienlijk. In de bouw daalde het aantal faillissementen met 19 procent.

1 500 000

bedrijven in Nederland

9.

Werkgelegenheid

Sterke banengroei

Het gemiddeld aantal banen van werknemers en zelfstandigen kwam in 2015 ruim 100 duizend hoger uit dan in 2014. Het aantal voltijd- en deeltijdbanen kwam in het vierde kwartaal van 2015 voor het eerst boven de 10 miljoen uit. Ook het aantal openstaande vacatures liep gedurende 2015 verder op.

Recordaantal banen

Het aantal banen van werknemers nam in 2015 met 76 duizend toe tot 7,8 miljoen. Daarnaast nam het aantal banen van zelfstandigen met 33 duizend toe tot 2,1 miljoen. Sinds de economische crisis in 2008 begon, zijn er veel werknemersbanen verloren gegaan, terwijl het aantal zelfstandigenbanen bleef toenemen. Tussen 2008 en 2015 nam het aantal werknemersbanen af met 207 duizend, terwijl er 237 duizend zelfstandigenbanen bijkwamen. Per saldo zijn er nu meer banen dan in 2008. In het vierde kwartaal waren er voor het eerst meer dan 10 miljoen banen. In 1995 waren er nog 8 miljoen banen in Nederland en sinds 2000 meer dan 9 miljoen.

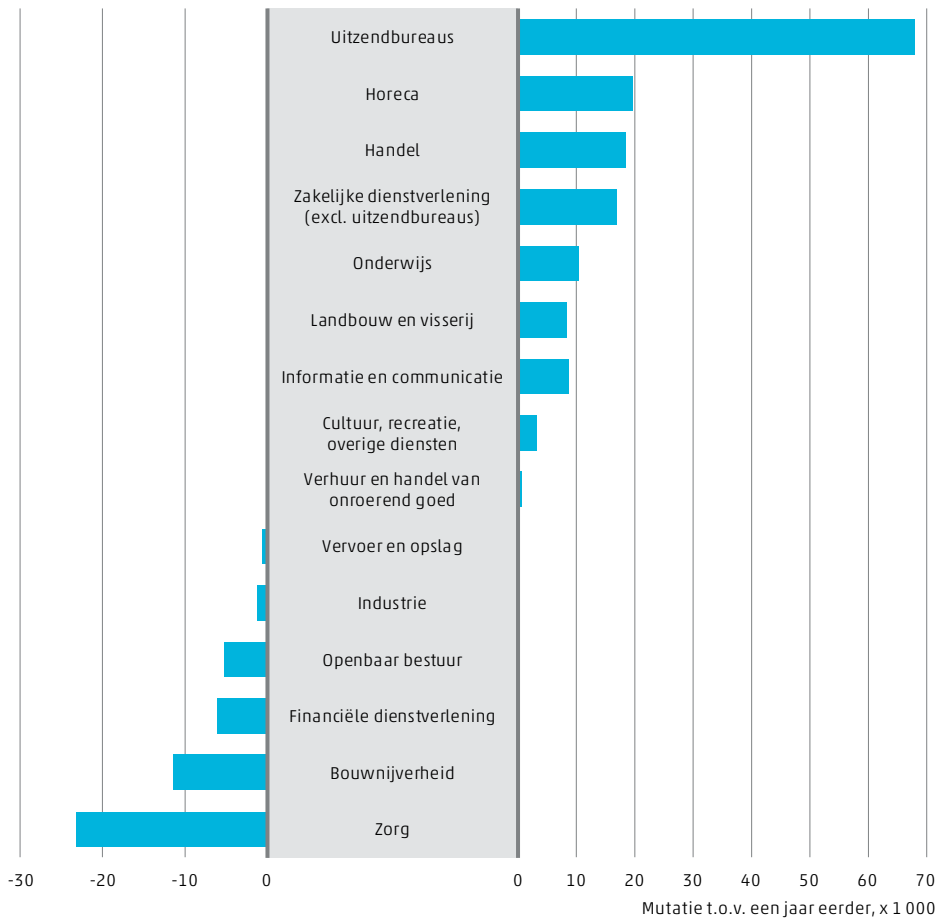
Er zijn meer banen in Nederland dan werkzame personen: gemiddeld 9,9 miljoen banen voor 8,8 miljoen personen. Elke honderd werkzame personen bezetten daarmee 113 banen. Eind 1995 waren dat er nog 111. Hoewel het aantal werkzame personen in 2015 met 80 duizend toenam, zijn er nog altijd bijna 100 duizend mensen minder werkzaam dan in 2008, toen het aantal werkzame personen de hoogste stand bereikte.

Vooraf meer uitzendbanen

Vooraf de uitzendkrachten droegen bij aan de banengroei. Het aantal banen bij uitzendbureaus nam het afgelopen jaar met 68 duizend (11 procent) toe. Inmiddels is de uitzendbranche goed voor 7 procent van alle banen.

De werkgelegenheid trekt ook aan in de horeca en de handel. In beide bedrijfstakken kwamen er respectievelijk 20 en 18 duizend banen bij. Ook in de zakelijke dienstverlening blijft het aantal banen stijgen. Daarentegen gingen er voor het derde jaar op rij veel banen verloren in de zorg. Ook in de bouwnijverheid en de financiële dienstverlening liep de werkgelegenheid terug. In de bouwnijverheid waren er in 2015 111 duizend banen minder dan in 2008 (-18 procent). In de financiële dienstverlening gingen er tussen 2008 en 2015 44 duizend banen verloren (-15 procent).

Banen werkzame personen, 2015

Werkgelegenheid

	2011	2012	2013	2014	2015
	x 1 000				
Werkzame personen	8854	8836	8754	8739	8818
Banen					
Totaal	9952	9923	9843	9835	9944
werknemers	7962	7908	7774	7742	7818
zelfstandigen	1990	2015	2070	2093	2126
Vacatures					
Openstaand	133	112	95	108	130
Ontstaan	766	658	622	711	824
Vervuld	774	679	624	689	800

Aantal vacatures loopt gestaag op

Het aantal openstaande vacatures steeg in 2015 met 22 duizend tot gemiddeld 130 duizend. Dit is nog altijd bijna de helft lager dan in 2008. Sinds de tweede helft van 2013 loopt het aantal vacatures op. De stijging van het aantal vacatures in 2015 vond plaats over de gehele linie, maar was het sterkst in de handel en de zakelijke dienstverlening. Ook in de zorg, waar veel banen verloren gingen, kwamen er meer vacatures bij.

Het aantal vacatures dat in de loop van een jaar ontstaat of vervuld wordt, ligt veel hoger dan het gemiddelde aantal openstaande vacatures. In de jaren 2006–2008 ontstonden per jaar meer dan 1 miljoen vacatures en werden ook meer dan 1 miljoen vacatures vervuld. Hierna zijn deze aantallen teruggelopen tot 622 duizend ontstane en 624 duizend vervulde vacatures in 2013. In 2015 ontstonden inmiddels al weer 824 duizend nieuwe vacatures en werden 800 duizend vacatures vervuld, een teken dat de dynamiek op de arbeidsmarkt weer aantrekt.

10 000 000

banen in het vierde kwartaal

10.

Bevolking

Bevolking groeit vooral door immigratie

De Nederlandse bevolking is in 2015 met 79 duizend personen toegenomen tot 16,9 miljoen inwoners. De groei kwam vooral door het migratiesaldo van ruim 56 duizend. Door een combinatie van hoge sterfte en weinig geboorten was het geboorteoverschot met 23 duizend juist laag.

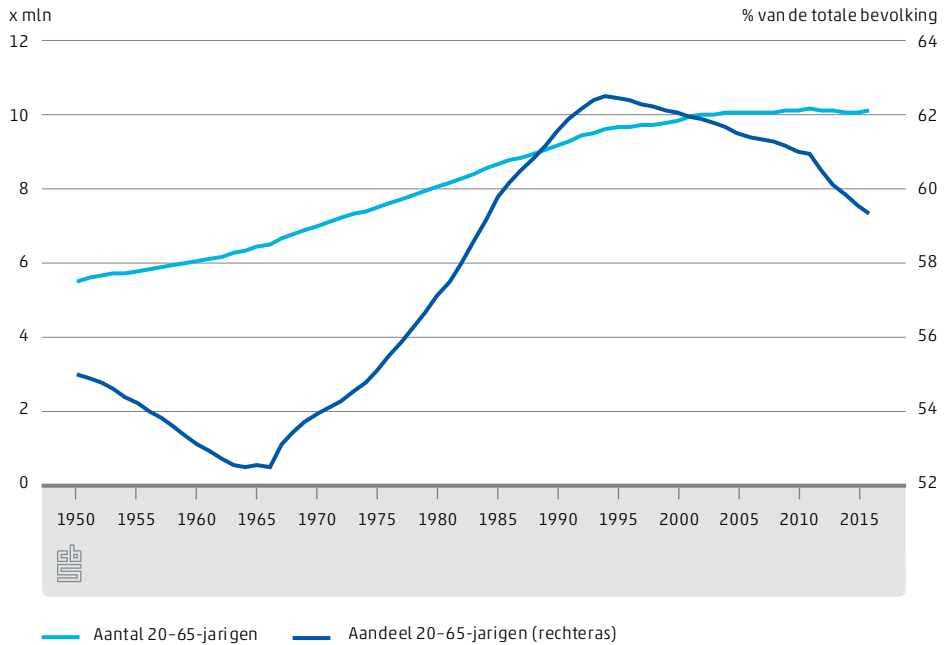
Veel meer immigranten dan emigranten

In 2015 schreven zich 203 duizend personen in als immigrant bij een Nederlandse gemeente, bijna 20 duizend meer dan een jaar eerder. Het aantal emigranten bleef met 146 duizend op een vergelijkbaar hoog niveau als in voorgaande jaren. De huidige vluchtelingenstroom in Europa leidt tot een relatief hoog migratiesaldo, dat vergelijkbaar is met eerdere perioden waarin veel migranten naar Nederland kwamen. Zo vestigden zich aan het begin van deze eeuw relatief veel vluchtelingen uit Afghanistan in Nederland, en begin jaren negentig van de vorige eeuw veel uit voormalig Joegoslavië. Voor 2016 verwacht CBS een verdere stijging van de immigratie.

Veel Syrische immigranten

Het hoge migratiesaldo is deels een gevolg van de gestegen asielinstroom. Asielzoekers die een verblijfsvergunning krijgen, of die ten minste een half jaar in de asielopvang verblijven, kunnen zich inschrijven als immigrant. In 2015 kwamen er zo per saldo 21 duizend inwoners uit Syrië, 3 duizend uit Eritrea en ruim 2 duizend uit Ethiopië in Nederland bij. Daarnaast was er ook dit jaar een grote instroom van Polen: per saldo kwamen er 9 duizend bij, wat minder dan vorig jaar.

Bevolking 20-65 jaar, stand op 1 januari

Bevolkingsontwikkeling

	2011	2012	2013	2014	2015
	x 1000				
Levendgeborenen	180,1	176,0	171,3	175,2	170,0
Overledenen	135,7	140,8	141,2	139,2	147,0
Immigratie	163,0	158,4	164,8	182,9	202,6
Emigratie	133,2	144,5	145,7	147,9	146,3
Natuurlijke aanwas	44,4	35,1	30,1	36,0	23,0
Migratiesaldo	33,1	13,9	19,6	35,1	56,4
Bevolkingsgroei	74,5	49,2	49,7	71,4	79,3

Lage natuurlijke aanwas door hoge sterfte en weinig geboorten

Door een combinatie van een hoge sterfte en weinig geboorten was het geboorteoverschot in 2015 met 23 duizend erg laag. Het is voor het eerst sinds 1871 dat de bevolking zo weinig groeide door natuurlijke aanwas. De sterfte was in 2015 aanmerkelijk hoger dan in voorgaande jaren. Er overleden 147 duizend mensen, 8 duizend meer dan in 2014. Vooral in het eerste halfjaar was de sterfte hoog, toen er een lange griepgolf was.

Het aantal geboorten was met bijna 170 duizend lager dan verwacht. In 2015 werden er 5 duizend minder kinderen geboren dan het jaar ervoor. Daardoor ligt het aantal geboorten weer op het lage niveau van begin jaren tachtig. Vooral vrouwen jonger dan dertig kregen minder kinderen. De verwachting is dat er de komende jaren weer meer kinderen geboren worden, maar dat jonge vrouwen het moederschap nog steeds verder uitstellen.

Steeds minder 20- tot 65-jarigen

De Nederlandse bevolking is in hoog tempo aan het vergrijzen. Vanaf januari 2011 neemt het aantal 65-plussers versneld toe, aangezien de eerste babyboomers in die maand de 65-jarige leeftijd bereikten. Hierdoor is het aantal 65-plussers opgelopen van 2,6 miljoen begin 2011 naar 3,1 miljoen begin 2016. Het percentage 65-plussers liep in deze periode ook op, van 15,6 naar 18,2 procent van de totale bevolking.

Mede hierdoor neemt het percentage 20-65-jarigen in de totale bevolking al een tijd af. Door de komst van de babyboomers steeg het aandeel 20- tot 65-jarigen naar 62,4 procent begin 1995. Hierna zette een daling in en begin 2016 kwam het percentage 20- tot 65-jarigen uit op 59,3 procent. De verwachting is dat het aandeel verder afneemt tot minder dan 52 procent in 2040.

79 000 inwoners erbij

11.

Beroepsbevolking

Arbeidsparticipatie en werkloosheid

De werkloosheid nam in 2015 verder af en het percentage mensen met een betaalde baan steeg. Net als in de jaren daarvoor nam in 2015 vooral het aantal flexwerkers en zelfstandigen zonder personeel toe. Het aantal werknemers met een vaste arbeidsrelatie daalde verder.

Werkloosheid gedaald

In 2015 waren gemiddeld 614 duizend personen werkloos. Dat komt neer op 6,9 procent van de beroepsbevolking. Vergeleken met een jaar eerder is het aantal werklozen afgenomen met 46 duizend en het werkloosheidspercentage met 0,5 procentpunt.

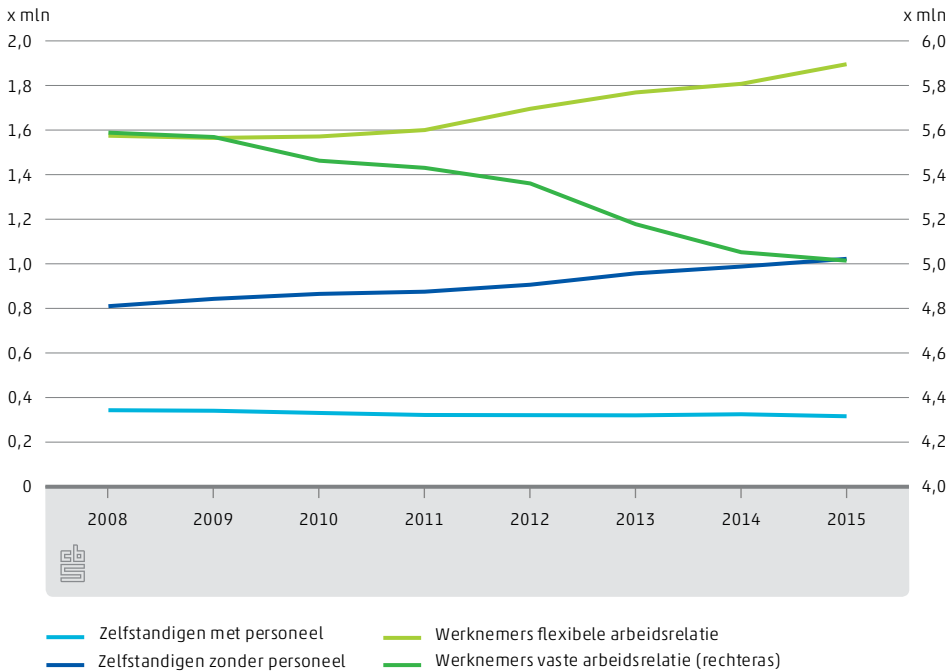
Het aantal werklozen begon te dalen in het tweede kwartaal van 2014 en nam daarna elk kwartaal verder af. Ook in 2015 zette deze dalende trend door. De werkloosheid nam af van 7,1 procent in het eerste kwartaal tot 6,7 procent in het laatste kwartaal. Deze daling was bij mannen met 0,5 procentpunt iets sterker dan bij vrouwen (0,3 procentpunt). Daarnaast daalde de werkloosheid vooral onder de 15- tot 25-jarigen. Desondanks was in het laatste kwartaal van 2015 nog steeds ruim 11 procent van de jongeren werkloos.

Het aantal langdurig werklozen nam in 2015 met 9 duizend toe tot 259 duizend. Dit aantal is in deze eeuw niet eerder zo hoog geweest. Van de 614 duizend werklozen was 42 procent een jaar of langer werkloos. In 2014 was dit nog 38 procent. Deze stijging komt voornamelijk door een groeiend aantal mensen dat twee jaar of langer werkloos is. Het aantal werklozen dat tussen de 12 en 24 maanden geen baan heeft is met 10 duizend gedaald.

Meer werkenden

In 2015 had 65,4 procent van de inwoners in Nederland van 15 tot 75 jaar betaald werk. Hiermee ligt de netto arbeidsparticipatie iets hoger dan een jaar eerder. Het gaat in 2015 om 4,5 miljoen werkende mannen en 3,8 miljoen vrouwen. Dit zijn 80 duizend werkzamen meer dan een jaar eerder. Van de werkzame personen in 2015 werkte 51 procent in voltijd en 49 procent in deeltijd. Onder mannen ligt het aandeel voltijders veel hoger (74 procent) dan onder vrouwen (25 procent). Dit verschil is sinds 2013 niet veranderd.

Werkzame beroepsbevolking naar arbeidspositie

Beroepsbevolking

	2011	2012	2013	2014	2015
	%				
Brutoarbeidsparticipatie	70,0	70,5	70,5	70,1	70,2
Nettoarbeidsparticipatie	66,5	66,4	65,4	64,9	65,4
Werkloosheid	5,0	5,8	7,3	7,4	6,9
	x 1 000				
Totaal personen 15 tot 75 jaar	12 452	12 541	12 638	12 665	12 685
Beroepsbevolking	8 714	8 846	8 913	8 874	8 907
werkzame beroepsbevolking	8 280	8 330	8 266	8 214	8 294
werknemers vaste arbeidsrelatie	5 431	5 361	5 178	5 052	5 014
werknemers flexibele arbeidsrelatie	1 600	1 696	1 769	1 808	1 896
zelfstandigen	1 249	1 273	1 319	1 354	1 384
zelfstandigen zonder personeel (zzp)	875	906	957	988	1 022
zelfstandigen met personeel	322	321	320	325	316
meewerkende gezinsleden	52	46	42	41	46
werkloze beroepsbevolking	434	516	647	660	614
Niet-beroepsbevolking	3 738	3 695	3 724	3 791	3 778

Minder werknemers met vast contract

Het aantal werkzamen met een vaste aanstelling is de afgelopen jaren voortdurend gedaald, ook in 2015. Vergeleken met een jaar eerder hadden 38 duizend minder werknemers een vast contract. Daar staat tegenover dat het aantal werknemers met een flexibele arbeidsrelatie toenam, met 88 duizend. Ook het aantal zelfstandigen blijft groeien; vorig jaar kwamen er 30 duizend bij. Dit kwam voornamelijk door een stijging van het aantal zelfstandigen zonder personeel. Het aantal zelfstandigen met personeel is ten opzichte van een jaar eerder met 9 duizend gedaald.

6,9% van de
beroepsbevolking werkloos

12.

Sociale

zekerheid

Iets meer mensen met een uitkering

Het aantal personen met een bijstands-, WW- of arbeidsongeschiktheidsuitkering nam licht toe in 2015. Eind vorig jaar werden 1,7 miljoen uitkeringen verstrekt, 3 duizend meer dan eind 2014. De toename zat in 2015 bij de bijstand en de WW, het aantal mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering nam juist af.

Meer bijstandontvangers

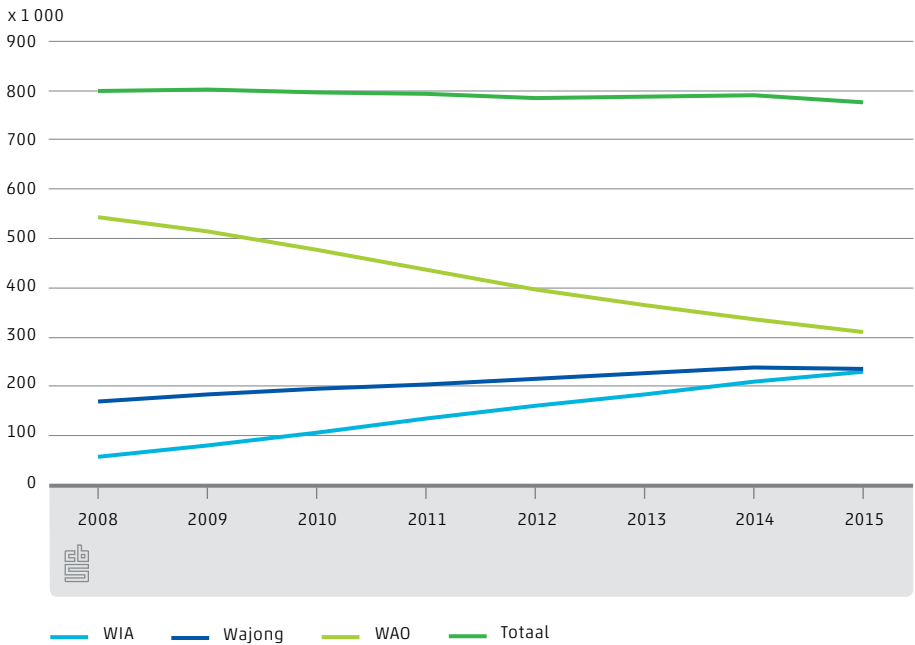
Eind 2015 ontvingen 450 duizend personen tot de AOW-gerechtigde leeftijd een bijstandsuitkering. Dat zijn er ruim 16 duizend meer dan een jaar eerder. De grootste absolute toename, 11 duizend, deed zich voor bij mensen vanaf 45 jaar. De grootste procentuele toename, ruim 9 procent, deed zich echter voor bij jongeren tot 27 jaar. De toename onder jongeren is onder meer het gevolg van de Participatiewet die met ingang van 2015 de Wet Werk en Bijstand (WWB) heeft vervangen. Het aantal personen dat is aangewezen op een bijstandsuitkering is hierdoor toegenomen, zie verderop.

In september 2015 zaten 68 duizend personen (15,4 procent) al meer dan tien jaar in de bijstand. Ondanks de langzaam verbeterende arbeidsmarkt is het voor veel bijstandsgerechtigden moeilijk om de bijstand te verlaten. Zij hebben doorgaans een grotere afstand tot de arbeidsmarkt dan bijvoorbeeld WW'ers of schoolverlaters. Het verblijf in de bijstand varieert sterk met de leeftijd. Zo had ruim 34 procent van de bijstandontvangers van 55 jaar tot de AOW-leeftijd deze uitkering al langer dan tien jaar. Onder bijstandontvangers jonger dan 45 jaar lag dit aandeel op net iets meer dan 10 procent.

Meer mensen in de WW

Naar schatting 440 duizend personen hadden eind 2015 een WW-uitkering. Dat zijn er 5 à 6 duizend meer dan een jaar eerder. In 2014 en 2015 schommelde het aantal WW-ers tussen de 400- en 450 duizend. De meeste WW-uitkeringen gaan naar personen ouder dan 45 jaar, ongeveer 60 procent; slechts 4 procent van de uitkeringen gaat naar jongeren tot 25 jaar.

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, ultimostanden

Aantal personen met een uitkering, ultimo jaar¹⁾

	2011	2012	2013	2014	2015
	x 1000				
Werkloosheid (WW)	276	351	441	434	439
Bijstand (WWB of Participatiewet) ²⁾	367	381	413	434	450
Arbeidsongeschiktheid (WAO, WIA, WAZ en Wajong)	792	786	787	791	776

¹⁾ Personen tot de AOW-leeftijd.

²⁾ Geschatte aantallen voor 2015.

Minder mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering

Eind 2015 ontvingen naar schatting 776 duizend mensen een uitkering in het kader van de WAO, WIA, WAZ of Wajong. Dat zijn er ongeveer 14 duizend minder dan een jaar eerder. In 2014 nam het aantal personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering nog toe met ruim 3 duizend.

Voor het eerst daalde het aantal Wajongers. In de periode 2008–2014 nam het aantal personen met een Wajonguitkering nog met gemiddeld 11 duizend per jaar toe. In 2015 daarentegen nam dit aantal met ongeveer 4 duizend af. De oorzaak hiervan is de Participatiewet die per 1 januari 2015 is ingevoerd, die de WWB, de Wet sociale werkvoorziening (WSW) en een deel van de Wet Wajong vervangt. Vanaf dat moment zijn de toelatingseisen tot de Wajong verscherpt en kunnen alleen nog jonggehandicapten die volledig en duurzaam arbeidsongeschikt zijn gebruik maken van de Wajong. Jonggehandicapten die in staat worden geacht nog te kunnen werken vallen vanaf 2015 onder de Participatiewet en kunnen bij de gemeenten een aanvraag indienen voor bijstand.

1 700 000

uitkeringen

13.

Prijzen

Laagste inflatie sinds 1987

Voor het tweede jaar op rij is de inflatie opmerkelijk laag. Was in 2014 de inflatie nog maar 1 procent, in 2015 is deze nog verder gedaald. Veel producten werden goedkoper of stegen slechts licht in prijs. Een van de belangrijkste oorzaken hiervan is de olieprijs. In de tweede helft van 2014 daalde de olieprijs sterk en na een kleine opleving in het begin van het jaar zette de daling in 2015 verder door. De inflatie is in heel Europa laag.

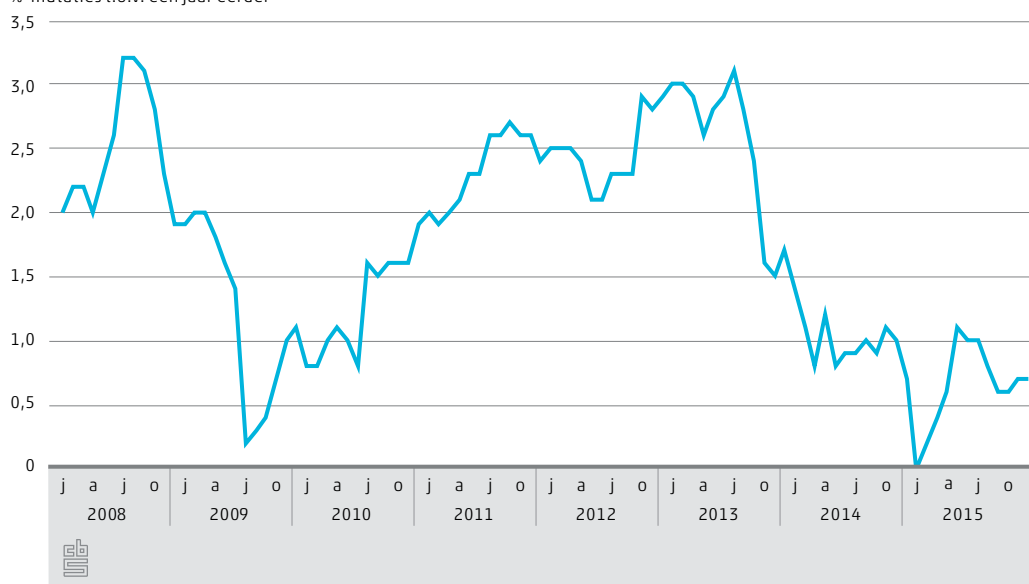
Angst voor deflatie

In 2015 was in Nederland de inflatie volgens de consumentenprijsindex 0,6 procent. De gemiddelde prijsstijging is de afgelopen vijftig jaar alleen in 1986 en 1987 lager geweest. De aanhoudend lage inflatie in heel Europa voedde begin 2015 de angst voor deflatie. Een aanhoudende daling van het gemiddelde prijsniveau kan namelijk leiden tot een krimp van de economie als consumenten hierdoor hun aankopen gaan uitstellen en bedrijven hun investeringen beperken. Daarvan was in 2015 echter geen sprake. In Nederland ging de koopbereidheid onder consumenten omhoog en het producentenvertrouwen steeg. Zowel de consumptie als de investeringen groeiden.

Lage inflatie is gunstig voor het beschikbaar inkomen van huishoudens. Na twee jaar te zijn gedaald, nam het reëel beschikbaar inkomen in 2014 toe, ondanks een beperkte stijging van de cao-lonen. Reëel wil hier zeggen: gecorrigeerd voor inflatie. In 2015 steeg het reëel beschikbaar inkomen met 2,1 procent, de sterkste stijging sinds 2001.

Inflatie

%-mutaties t.o.v. een jaar eerder

Prijsveranderingen

	2011	2012	2013	2014	2015
% -mutaties t.o.v. een jaar eerder					
Inflatie	2,3	2,5	2,5	1,0	0,6
Goederen	2,5	2,5	2,1	-0,4	-1,0
energie	7,8	6,9	0,7	-1,5	-5,3
voeding, alcohol en tabak	2,5	2,5	3,9	0,4	1,0
overige goederen	0,6	0,8	1,6	-0,4	-0,5
Diensten	2,0	2,3	2,9	2,2	2,1
huren	1,7	2,2	3,6	4,3	3,2
overige diensten	2,2	2,3	2,6	1,1	1,5

Goederen goedkoper

Aan het eind van 2014 begon de inflatie af te nemen door de aanhoudende daling van de olieprijs en in januari 2015 bereikte de inflatie het laagste niveau sinds 1987. Voor een gemiddeld 'boodschappenmandje' van goederen en diensten waren consumenten in januari 2015 precies even duur uit als in januari 2014. Goederen waren gemiddeld over heel 2015 zelfs 1 procent goedkoper. Vanzelfsprekend had de daling van de olieprijs een grote impact op de prijzen voor energie en autobrandstoffen. Een liter benzine was in 2015 gemiddeld bijna 8 procent goedkoper dan in 2014. Ook van veel andere goederen was de prijsontwikkeling gematigd. Voedingsmiddelen, drank en tabak werden gemiddeld 1 procent duurder, de overige, niet-energiegerelateerde goederen daalden gemiddeld zelfs licht in prijs.

Diensten duurder

De prijzen van diensten waren in 2015 ruim 2 procent hoger dan in 2014. Grondstoffen bepalen voor een belangrijk deel de prijzen van goederen, maar bij de dienstprijzen spelen de loonkosten over het algemeen een belangrijke rol. Zo werden post- en pakketdiensten ruim 7 procent duurder en stegen de prijzen in de horeca met 2 procent. De woninghuren lagen in 2015 gemiddeld 3,2 procent hoger dan in 2014. Omdat consumenten een groot deel van hun uitgaven besteden aan huren draagt deze stijging het meeste bij aan de inflatie.

7,9% prijsdaling benzine

14.

Financiële markten

Een bewogen jaar voor aandelen

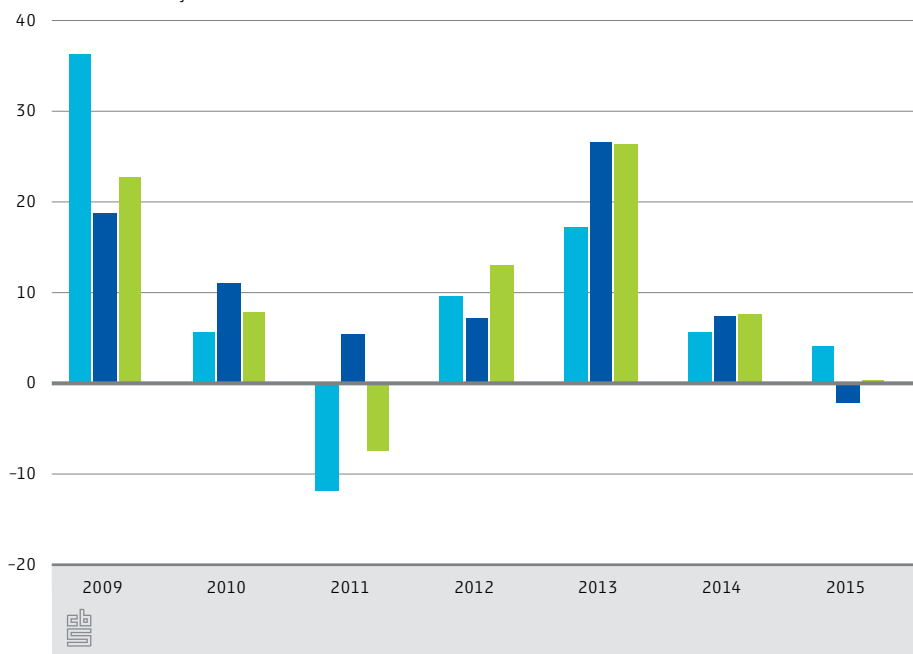
Het massale opkoopprogramma van obligaties door de Europese Centrale Bank, de kelderende olieprijs, de angst voor renteverhogingen in de Verenigde Staten en een tegenvallende groei van de Chinese economie waren in 2015 de belangrijkste gebeurtenissen voor de financiële markten. In Nederland en ook in de rest van de eurozone daalde de rente op staatsobligaties verder. De Nederlandse AEX-index wist ondanks alle onzekerheden toch een winst van 4 procent te behalen. De koers van de euro ten opzichte van de dollar zakte in 2015 verder.

Extreem lage rentes in de eurozone door opkoop- en rentebeleid ECB

In de eerste helft van 2015 werden de financiële markten voornamelijk gedomineerd door het beleid van de Europese Centrale Bank (ECB). Op 22 januari kondigde de ECB aan vanaf maart maandelijks voor 60 miljard euro aan staatsobligaties en leningen van eurolanden bij banken in de eurozone op te kopen. De ECB wil met deze actie de rente laag houden om zo de economie en de inflatie te stimuleren. In Nederland zakte de rente op 10-jaars staatsobligaties van gemiddeld 1,5 procent in 2014 naar gemiddeld 0,7 procent in 2015. Ook de rente op staatsobligaties in andere eurolanden daalde. Terwijl in Europa de geldkraan wagenwijd werd opengezet, deed het Amerikaanse stelsel van centrale banken (de Fed) het tegenovergestelde. In de VS werd het omvangrijke stimuleringsprogramma in 2015 helemaal afgebouwd. In december werden zelfs voor het eerst in tien jaar de officiële rentetarieven verhoogd.

Koerswinst aandelen

%-mutaties t.o.v. een jaar eerder

■ AEX-index ■ Dow Jones-index ■ MSCI wereld-index

Bron: DNB.

Rente op 10-jaars staatsobligaties en valuta's

	2008	2013	2014	2015
	%			
Rente op 10-jaars staatsobligaties, jaargemiddelden				
Verenigde Staten	3,7	2,4	2,5	2,1
Eurozone	4,4	3,0	2,3	1,3
Nederland	4,2	2,0	1,5	0,7
Japan	1,5	0,7	0,6	0,4
Vreemde valuta's per euro, ultimo's				
Dollar	1,39	1,38	1,21	1,09
Yen	126	145	145	131
Britse pond	0,95	0,83	0,78	0,73
Maleisische ringgit	4,8	4,5	4,2	4,7
Braziliaanse real	3,2	3,3	3,2	4,3
Russische roebel	41	45	72	81
Zuid-Afrikaanse rand	13	15	14	17

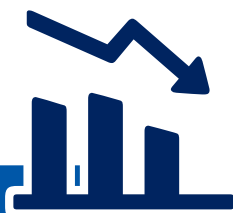
Bron: DNB.

China zorgt voor onrust op de aandelenmarkt

De aandelenmarkten profiteerden in de eerste helft van 2015 van het opkoopbeleid van de ECB. Door de lage rente en doordat de ECB veel staatsobligaties opkocht en het rendement op staatsobligaties bleef dalen, steeg de vraag naar onder andere aandelen en schoten de koersen omhoog. Aan het begin van de zomer bereikten verschillende aandelenindices zelfs het hoogste niveau sinds het uitbreken van de crisis in 2008. Angst voor een harde landing van de Chinese economie en de gevolgen hiervan voor de wereldeconomie zorgden in de tweede helft van 2015 echter voor zware koersverliezen op de aandelenmarkt. Ook de AEX-index daalde aanzienlijk en de winst die gedurende het jaar was geboekt ging in rook op. Uiteindelijk deed de AEX-index het met een koerswinst van ongeveer 4 procent in 2015 beter dan de meeste buitenlandse aandelenindices. Wereldwijd bleven de aandelenkoersen (uitgedrukt in de MSCI) gemiddeld op hetzelfde niveau als een jaar eerder.

Euro ten opzichte van dollar verder verzwakt

De koers van de euro ten opzichte van de dollar zakte in 2015 tot het laagste niveau sinds 2003. Eind 2015 bedroeg de waarde van een euro 1,09 Amerikaanse dollar. De daling kwam voornamelijk door het eerder genoemde opkoopbeleid van de ECB, het herstel van de Amerikaanse economie en daarmee de verwachting dat de Amerikaanse centrale bank de rente verder zou verhogen. Hierdoor raakte de dollar meer in trek onder valutahandelaren. De daling van de euro ten opzichte van de dollar pakte wel positief uit voor de export in de eurozone. Door een lagere wisselkoers werden producten uit de eurozone relatief goedkoper en dus aantrekkelijker.

0,7% rente
op 10-jaarsstaatsobligaties

15.

Vertrouwen

Vertrouwen consumenten neemt verder toe

Het vertrouwen van consumenten verbeterde verder in 2015. In het voorjaar van 2015 was het consumentenvertrouwen voor het eerst in zeveneneenhalf jaar positief. Producenten in de industrie waren het hele jaar positief gestemd.

In november 2015 hoogste consumentenvertrouwen in acht jaar

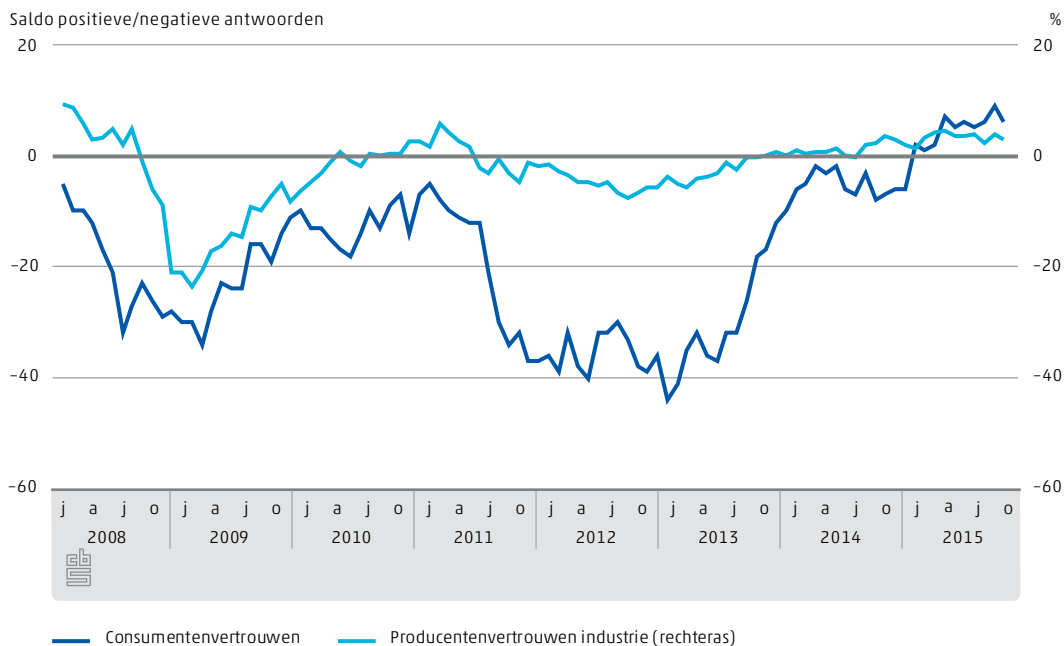
Na een lichte dip in het consumentenvertrouwen aan het eind van 2014, zette de verbetering van het vertrouwen in 2015 gestaag door. Het consumentenvertrouwen was in januari en februari nog negatief, maar in maart waren positief gestemde consumenten voor het eerst in zeveneneenhalf jaar in de meerderheid. Vooral het oordeel van de consument over het economisch klimaat verbeterde sterk. Het consumentenvertrouwen steeg verder gedurende de rest van het jaar en bereikte in november het hoogste punt in ruim acht jaar (9). In december daalde het vertrouwen naar 6 maar waren de optimisten nog steeds in de meerderheid.

Koopbereidheid verbetert gestaag

Het consumentenvertrouwen is gebaseerd op het oordeel van de consument over de algehele economische situatie (het 'economisch klimaat') en op hun oordeel over de eigen financiële situatie (de 'koopbereidheid'). De koopbereidheid was begin 2015 negatief (-9). Gedurende het jaar verbeterde de koopbereidheid gestaag. In november was de koopbereidheid voor het eerst in acht jaar positief (1). In december bleef zij op hetzelfde niveau. In lijn met de gestegen koopbereidheid nam de consumptie door huishoudens in 2015 gestaag toe.

Vertrouwen

Saldo positieve/negatieve antwoorden

Vertrouwen (ultimostanden), bestedingen huishoudens en bezettingsgraad industrie

	2008	2011	2012	2013	2014	2015
saldo positieve/negatieve antwoorden						
Consumentenvertrouwen	-28	-37	-39	-17	-7	6
economisch klimaat	-56	-63	-64	-14	-4	15
koopbereidheid	-10	-20	-23	-19	-10	1
%-volumemutaties t.o.v. een jaar eerder						
Bestedingen huishoudens	1	0,2	-1,2	-1,4	0	1,6
%						
Producentenvertrouwen	-21	-1	-6	0	3	3
verwachte bedrijvigheid	-34	-2	-6	3	6	4
oordeel orderpositie	-23	-4	-11	-6	2	3
oordeel voorraden	-6	2	0	3	2	1
%						
Bezettingsgraad industrie	76,7	79,0	76,6	79,6	80,4	81,2

Producenten blijven positief

Net als onder consumenten verbeterde in 2014 het vertrouwen onder industriële producenten. Sinds oktober van dat jaar hebben positief gestemde ondernemers de overhand. Hoewel het producentenvertrouwen licht terugviel in het voorjaar en de herfst van 2015, bleef het positief. Eind 2015 kwam het producentenvertrouwen uit op 3 procent, nagenoeg dezelfde stand als eind 2014. Het producentenvertrouwen is samengesteld uit drie deelindicatoren: het oordeel over de bedrijvigheid, de orderpositie en de voorraden gereed product.

Het positieve producentenvertrouwen is in lijn met de productie van de industrie. Deze groeide in 2015 met 0,6 procent. Ook de bezettingsgraad is in 2015 opnieuw gestegen en bereikte in de zomer met 82,3 procent het hoogste niveau sinds het uitbreken van de crisis eind 2008. Eind 2015 was de bezettingsgraad gedaald tot 81,2 procent, maar nog steeds werd er meer van de beschikbare productiecapaciteit benut dan in de vier jaar ervoor. In de tien jaar voor de crisis bedroeg de bezettingsgraad gemiddeld 83 procent.

+9 hoogste punt
consumentenvertrouwen

16.

Luchtvaart

Meer passagiers en omzet Nederlandse luchthavens

De omzet van Nederlandse luchthavens en aanverwante dienstverleners steeg in 2015 met bijna 5 procent. Dit is het vijfde jaar op rij dat de omzet toenam. Het aantal vertrokken en aangekomen passagiers op de luchthavens bereikte in 2015 met bijna 65 miljoen reizigers een recordhoogte. De hoeveelheid vervoerde goederen via de lucht daalde daarentegen licht.

Omzet stijgt

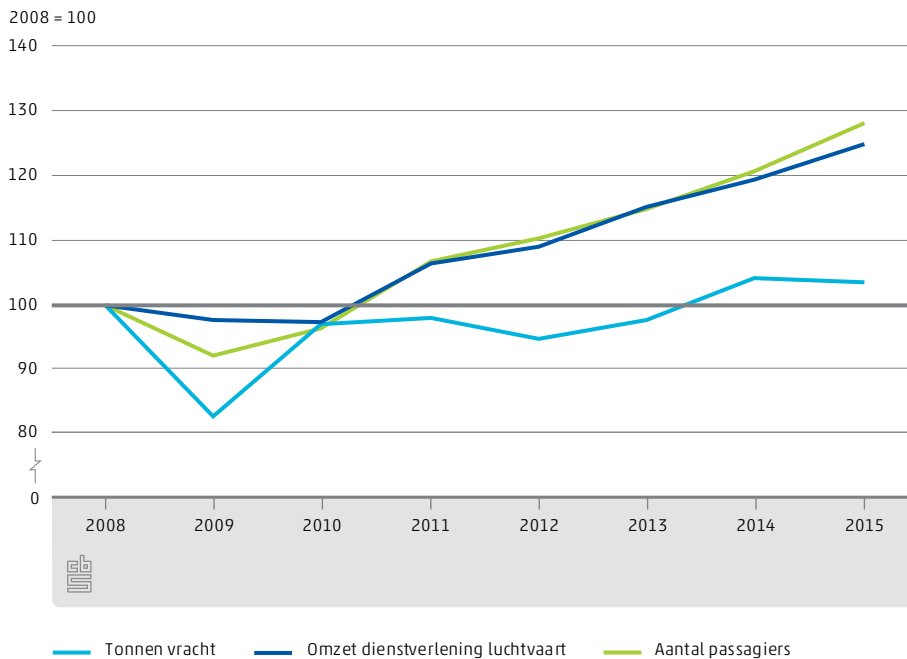
De omzet van Nederlandse luchthavens en aanverwante dienstverleners kwam in 2015 uit op ongeveer 1,8 miljard euro. Dat is bijna 5 procent meer dan een jaar eerder en zelfs een kwart meer dan in 2010. Hiermee heeft deze branche het hoogste omzetsniveau ooit bereikt. Het gaat hier om de omzet van de dienstverlenende bedrijven, waaronder luchthavens, luchtverkeersleiding en afhandelaars. De omzet van luchtvaartmaatschappijen telt hier niet in mee. De groei in 2015 werd geheel gedragen door de positieve ontwikkeling in de passagiersaantallen, de hoeveelheid verwerkte vracht nam licht af in vergelijking met een jaar eerder.

Stijging aantal passagiers

Het grootste deel van de inkomsten van de dienstverlening van de luchtvaart komt van passagiers die via Nederlandse luchthavens vliegen. In 2015 nam het aantal passagiers met ruim 6 procent toe, tot een recordhoogte van 64,6 miljoen reizigers. Ook de grootste luchthaven van Nederland, Amsterdam Schiphol, verwerkte in 2015 met 58,2 miljoen een recordaantal passagiers.

Luchthaven Eindhoven was in 2015 de grootste stijger qua passagiersvervoer. Deze luchthaven zag vorig jaar 4,4 miljoen reizigers aankomen of vertrekken, bijna 11 procent meer dan in 2014. Het gaat dan vooral om meer passagiers die van en naar Spanje, Portugal of Polen vlogen. Bijna al deze reizigers reisden met een budgetmaatschappij.

Dienstverlening luchtvaart

Aangekomen en vertrokken passagiers op Nederlandse luchthavens

	2011	2012	2013	2014	2015
	x mln				
Europa	38,0	39,3	41,1	43,8	46,9
Verenigd Koninkrijk	7,7	7,8	8,2	8,8	9,5
Azië	5,6	5,7	5,9	6,1	6,2
Verenigde Arabische Emiraten	0,6	0,6	0,8	1,0	1,1
Afrika	2,6	2,8	2,8	2,8	2,7
Marokko	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6
Noord- en Midden-Amerika	6,8	6,8	7,0	7,0	7,4
Verenigde Staten	4,6	4,6	4,8	4,8	5,0
Zuid-Amerika	0,9	1,1	1,2	1,2	1,4
Brazilië	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4

Kleine krimp goederenvervoer

De hoeveelheid luchtvracht die via Nederlandse luchthavens werd vervoerd, daalde in 2015 licht tot bijna 1,7 miljoen ton goederen. Schiphol handelde bijna 97 procent hiervan af. De hoeveelheid op Schiphol geladen goederen steeg licht met 0,6 procent. De hoeveelheid goederen die via Schiphol ons land binnen kwam, daalde daarentegen met 2,1 procent. Dit kwam vooral door een kleinere aanvoer van goederen vanuit Azië.

Luchthaven Maastricht handelde in 2015 de overige 3 procent (57 duizend ton) van de luchtvracht af. Deze hoeveelheid vracht bleef daarmee gelijk vergeleken met een jaar eerder. In de eerste drie kwartalen van 2015 daalde het goederenvervoer op Maastricht nog met 14 procent. Met de komst van een nieuwe vliegmaatschappij steeg de afhandeling van goederen in het vierde kwartaal echter flink en werd de krimp van de eerste drie kwartalen volledig goed gemaakt.

6% groei passagiers
op Nederlandse luchthavens

17.

Elektriciteit

Recordverbruik steenkool voor elektriciteitsproductie

Nederlandse elektriciteitscentrales verbruikten in 2015 een recordhoeveelheid steenkool voor de productie van elektriciteit. Het verbruik lag bijna een derde hoger dan in 2014. In totaal steeg de productie van elektriciteitscentrales met 7 procent. Deze toename ging grotendeels naar het buitenland. Het binnenlands elektriciteitsverbruik veranderde in 2015 nagenoeg niet.

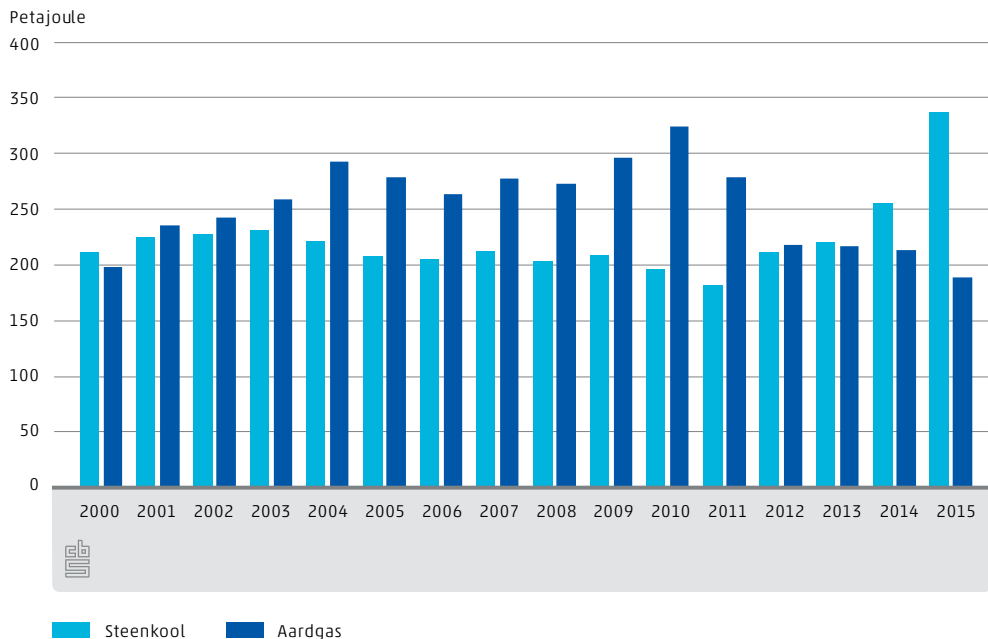
Grootste deel elektriciteit nog steeds opgewekt met fossiele brandstoffen

Het overgrote deel van de in Nederland geproduceerde elektriciteit is nog steeds afkomstig van conventionele technieken waarbij vooral gas en kolen worden ingezet. Ongeveer twee derde van de in Nederland geproduceerde elektriciteit wordt opgewekt in centrales. In 2015 zetten de centrales 32 procent meer steenkool in dan in 2014, terwijl de inzet van aardgas daalde met 12 procent. Deze verschuiving van aardgas naar steenkool zette al in 2012 in.

Meerdere factoren spelen een rol in de verschuiving. Sinds 2013 werd 3,4 gigawatt aan nieuwe kolencentrales in gebruik genomen. Verder stegen de aardgasprijzen en daalden de steenkoolprijzen in de periode 2011–2013. Bovendien daalde de meestook van biomassa in 2013 in verband met het (gedeeltelijk) aflopen van de MEP-subsidies (Milieukwaliteit van de Elektriciteitsproductie), waardoor kolencentrales in plaats van biomassa meer steenkool inzetten.

Steenkoolverbruik leidt tot relatief veel CO₂-emissie. Diverse maatregelen zijn daarom gericht op het beperken van steenkoolverbruik door de centrales. Vanaf 2017 dienen kolencentrales een minimumrendement van 40 procent te hebben. Dit moet ertoe leiden dat de oudere kolencentrales uiterlijk in 2017 uit gebruik genomen zijn, zoals is afgesproken in het energieakkoord. Het gaat hierbij in totaal om 2,7 gigawatt. Aan het einde van 2015 was 1,7 gigawatt hiervan al gesloten. Verder is in 2015 de meestook van biomassa in kolencentrales weer toegevoegd aan de SDE+, de subsidieregeling voor hernieuwbare energieproductie.

Inzet van steenkool en aardgas door elektriciteitscentrales

Productie hernieuwbare elektriciteit, niet-genormaliseerd

	2000	2005	2010	2011	2014	2015
	mld kWh					
Totaal	3,0	7,5	11,2	12,3	11,7	13,7
windenergie	0,8	2,1	4,0	5,1	5,8	7,5
biomassa	2,0	5,3	7,0	7,1	5,0	5,0
zonnestroom en waterkracht	0,2	0,1	0,2	0,2	0,9	1,2
	%					
Aandeel in totale productie	3,3	7,4	9,5	10,9	11,3	12,5

Productie hernieuwbare elektriciteit groeit weer

In 2015 werd 13,7 miljard kilowattuur elektriciteit geproduceerd uit hernieuwbare bronnen (biomassa, wind, zon, water). Dit was 17 procent meer dan in 2014 en komt overeen met ongeveer 12,5 procent van de totale elektriciteitsproductie in Nederland. Vooral de opwekking van elektriciteit met windmolens groeide in 2015 sterk. Windmolens produceerden in 2015 ruim 7 miljard kilowattuur elektriciteit, bijna 30 procent meer dan in 2014.

De toename van windenergie is vooral toe te schrijven aan de groei van de capaciteit, zowel op land als op zee. Op land groeide die in 2015 met 0,4 gigawatt naar 3,0 gigawatt, op zee met 0,1 gigawatt naar 0,4 gigawatt. In totaal steeg de capaciteit met 18 procent naar 3,4 gigawatt. In het energieakkoord is afgesproken dat in 2020 in Nederland 6 gigawatt windvermogen op land operationeel is. In 2023 moet er 4,5 gigawatt windvermogen op zee staan.

Winning van aardgas sterk onder druk

In 2015 daalde de Nederlandse aardgaswinning met 25 procent ten opzichte van 2014. In 2014 bedroeg die daling nog 16 procent ten opzichte van het jaar ervoor. De teruglopende winning heeft vooral te maken met de aardbevingenproblematiek in Groningen.

Er is geen directe relatie tussen de gedaalde aardgaswinning in Groningen en het gedaalde aardgasverbruik door elektriciteitscentrales. De centrales gebruiken namelijk hoogcalorisch aardgas, terwijl het Groninger aardgas laagcalorisch is.

Het hoogcalorische aardgas wordt geïmporteerd uit Noorwegen en Rusland en wordt gewonnen uit andere Nederlandse velden dan Slochteren. Het laagcalorische aardgas uit Groningen wordt gebruikt door kleinverbruikers zoals in de gasfornuizen en CV-ketels van huishoudens en WKK installaties die elektriciteit en warmte produceren voor bijvoorbeeld de tuinbouw en stadsverwarming.

17% meer hernieuwbare
elektriciteit opgewekt

18.

CO₂-uitstoot

CO₂-uitstoot sterk gestegen

De CO₂-uitstoot in Nederland komt volgens voorlopige cijfers over 2015 5,5 procent hoger uit dan een jaar eerder. In dezelfde periode groeide de economie met 2,0 procent. Belangrijkste oorzaak van de stijging was de hogere CO₂-uitstoot van energiebedrijven. Daarnaast werd meer aardgas verbruikt voor ruimteverwarming, omdat met name de eerste wintermaanden wat frisser waren dan 2014. Gecorrigeerd voor het weereffect nam de CO₂-uitstoot met 4,1 procent toe.

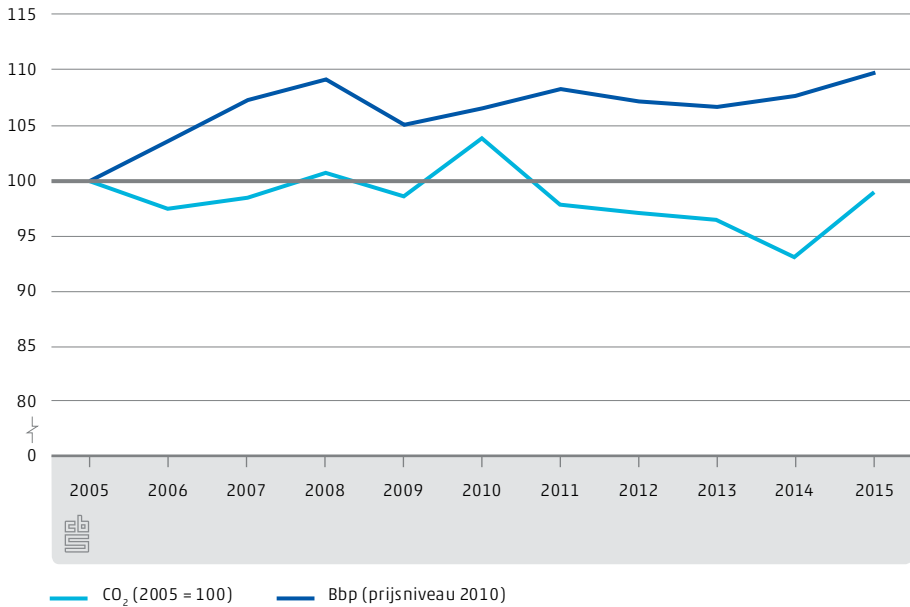
Energiebedrijven veroorzaken meer CO₂-uitstoot

Energiebedrijven, waterbedrijven en afvalbeheer hebben in 2015 ongeveer 12 procent meer CO₂ uitgestoten dan een jaar eerder. Deze bedrijven zijn goed voor 32 procent van de totale uitstoot. De stijging in CO₂-emissies kwam vooral door toegenomen productie van elektriciteit door energiebedrijven. De export van elektriciteit steeg sterk, met name naar België. Voor de productie van elektriciteit is bovendien meer steenkool en minder aardgas gebruikt dan in 2014. Het verbranden van steenkool gaat gepaard met meer CO₂-emissies dan het verbranden van aardgas. De zogeheten 'brandstofmix' van Nederlandse elektriciteitscentrales is uit milieuoogpunt minder gunstig geworden.

Niet alleen bedrijven in de energiesector stootten meer uit dan een jaar eerder. Ook de CO₂-uitstoot bij de transportsector nam toe, met ongeveer 2 procent. Dit komt onder meer door extra vervoersbewegingen die samenhangen met toegenomen handelsstromen, mede veroorzaakt door de goedkopere euro. De transportsector is verantwoordelijk voor ruim 15 procent van de totale CO₂-uitstoot. In de luchtvaart steeg de productie het hardst. Daar is van alle vervoersbranches de CO₂-uitstoot ook het meest gestegen.

De landbouw, delfstoffenwinning, industrie en bouwnijverheid hebben tezamen ruim 2 procent meer CO₂ uitgestoten dan een jaar eerder. Vooral de aardolie-industrie en de basismetalaalindustrie produceerden meer, waardoor de CO₂-uitstoot door deze bedrijfstakken met ruim 7 procent toenam. De emissie-intensieve chemische basisindustrie heeft daarentegen minder geproduceerd vergeleken met een jaar eerder, door vooral verminderde verkoopvolumes. Dit ging gepaard met een daling van de CO₂-uitstoot.

Volumeontwikkeling bbp en CO₂-emissies

CO₂-emissies

	2011	2012	2013	2014	2015
	%-volumemutaties t.o.v. een jaar eerder				
Nederlandse economie	-5,7	-0,8	-0,7	-3,5	5,5
Totale bedrijfsleven	-5,0	-1,4	-1,4	-2,3	5,8
Transportsector	2,3	1,4	-1,5	-0,7	1,7
Commerciële en niet-commerciële dienstverlening	-14,7	5,7	1,0	-12,5	3,1
Energievoorziening, waterbedrijven en afvalbeheer	-6,0	-3,5	-1,4	3,2	11,7
Landbouw, delfstoffenwinning, industrie en bouwnijverheid	-3,4	-2,8	-2,3	-5,0	2,4
Huishoudens	-8,6	1,8	2,1	-8,1	4,3

Meer CO₂-uitstoot door kouder weer

De eerste drie kwartalen van 2015 waren kouder dan die in 2014. Alleen het vierde kwartaal van 2015, met name december, was warmer dan een jaar eerder. De dienstverlening en huishoudens hebben vooral in de eerste helft van het jaar meer aardgas verstoekt voor ruimteverwarming en daardoor ook meer CO₂ uitgestoten. Huishoudens zijn verantwoordelijk voor 19 procent van alle CO₂-emissies.

CO₂-uitstoot groeit niet mee met economie

Ondanks de relatief grote toename in 2015 loopt de ontwikkeling in CO₂-uitstoot in de afgelopen tien jaar niet gelijk aan de groei van de Nederlandse economie. De groei van de CO₂-uitstoot was lager dan de groei van de economie. Vanaf 2011 daalde de CO₂-uitstoot zelfs, terwijl de economie groeide.

Het gaat in dit artikel om de hoeveelheid CO₂-emissies volgens definities van de Milieurekeningen. Deze definities volgen het ingezetenebegrip en sluiten volledig aan bij definities en concepten van de nationale rekeningen. Op cbs.nl staat de methodebeschrijving en ook staat daar uitgelegd hoe de uitkomsten verschillen van andere benaderingen zoals het grondgebiedbegrip en die van het IPCC (Kyoto protocol).

5,5% meer CO₂-uitstoot

Gebeurtenissen

in 2015

Januari

Bij een terroristische aanslag op de redactie van het satirische tijdschrift Charlie Hebdo in Parijs komen twaalf personen om het leven. Twee dagen later volgen er gijzelingen in een Joodse supermarkt in de Franse hoofdstad en in een drukkerij.

De ECB besluit het opkoopprogramma uit te breiden naar staatsobligaties. De ECB wil zo de inflatie en de economie van de eurozone een impuls geven. Griekenland krijgt een nieuwe, linkse regering onder leiding van premier Tsipras van de partij Syriza.

Februari

De regeringsleiders van Duitsland, Frankrijk, Oekraïne en Rusland komen een staakt-het-vuren voor Oost-Oekraïne overeen in Minsk. De situatie de-escaleert.

De Onderzoeksraad voor de Veiligheid concludeert in een rapport over de gaswinning dat de veiligheid van de bevolking in Groningen voor overheid en bedrijfsleven van ondergeschikt belang is geweest.

Maart

Minister van Justitie Ivo Opstelten en zijn staatssecretaris Fred Teeven stappen op. Opstelten informeerde de Kamer onjuist over een in 2001 gesloten deal tussen het Openbaar Ministerie en crimineel Cees H. Teeven was destijds als officier van justitie betrokken bij de deal.

De Provinciale Statenverkiezingen vinden plaats. Na de verkiezingen hebben de regeringspartijen samen met de zogeheten constructieve oppositie (bestaande uit D66, ChristenUnie en de SGP) niet langer een meerderheid in de Eerste Kamer.

April

Gedurende de maand verdrinken honderden vluchtelingen uit onder meer Syrië en Irak. Europese leiders proberen een oplossing voor de aanzwellende stroom vluchtelingen te vinden.

Na dertig jaar is het Europese melkquotum verleden tijd. Shell maakt bekend het Britse olie- en gasbedrijf BG over te nemen voor 64,5 miljard euro. Het is de grootste overname van een Nederlands bedrijf ooit. Nepal wordt door een zware aardbeving getroffen.

Mei

Premier David Cameron en zijn Conservatieve Partij behalen een grote overwinning bij de Britse parlementsverkiezingen. Cameron kan zich opmaken voor een referendum over het EU-lidmaatschap dat halverwege 2016 zal plaatsvinden.

Het geweld in Syrië en Irak blijft aanhouden. IS executeert 300 Jezidische gijzelaars in Noord-Irak.

Juni

De Griekse regering sluit de beurs en de banken in het land, om te voorkomen dat de Grieken massaal spaargeld opnemen. Harde gesprekken met Europa over nieuwe noodleningen naderen hun ontknoping.

Juli

Ondanks een akkoord met de EU aan het begin van de maand blijven de banken en de beurs in Griekenland dicht. In totaal kunnen de Grieken bijna drie weken nauwelijks geld opnemen. Pas nadat de ECB besluit de noodsteun op te voeren, mogen de banken weer open.

Iran en het Westen sluiten een atoomakkoord. De nucleaire activiteiten van Iran worden fors ingeperkt.

Augustus

Imtech wordt failliet verklaard. De technisch dienstverlener kan zijn schuldeisers niet meer betalen. Door fraudezaken in Duitsland en Polen raakte het bedrijf in ernstige financiële problemen. Imtech wordt in onderdelen verkocht.

Twee Amerikaanse mariniers overmeesteren een gewapende man in de Thalys van Amsterdam naar Parijs. Hij was van plan een aanslag in de trein te plegen.

September

De lidstaten van de EU stemmen in met een plan voor de verdeling van vluchtelingen. Nederland zegt toe in twee jaar tijd 7 duizend vluchtelingen op te zullen nemen.

Volkswagen komt in opspraak nadat bekend wordt dat de autobouwer volgens Amerikaanse milieuautoriteiten op grote schaal sjoemelde met software van dieselauto's om emissietesten te manipuleren. Volkswagen rekent op miljarden euro's schade.

Oktober

De Onderzoeksraad voor de Veiligheid rapporteert over de ramp met de MH17. Het vliegtuig is in 2014 boven Oekraïne neergehaald door een Boek-raket, is de belangrijkste conclusie. Rusland weerspreekt deze lezing.

Staatssecretaris Wilma Mansveld stapt op nadat een parlementaire enquête-commissie concludeert dat zij en haar voorgangers de Kamer te laat, onvolledig en onjuist over het Fyra-dossier hebben geïnformeerd.

November

Terroristen van Islamitische Staat plegen aanslagen op meerdere plekken in Parijs en omstreken. Hierbij overlijden 130 mensen en raken ongeveer 350 personen gewond. De Franse president François Hollande roept de noodtoestand uit. De strijd tegen IS in Syrië en Irak wordt geïntensiveerd.

ABN AMRO maakt zijn rentree op de beurs, na enkele jaren geheel in handen van de staat te zijn geweest. De beursintroductie was de grootste beursgang van een Europese bank sinds de financiële crisis in 2008. Bijna een kwart van de aandelen van de bank worden in november verhandelbaar. De beursgang levert de staat 3,8 miljard euro op.

December

Een groot aantal landen tekent een klimaatverdrag in Parijs. Doel is om verder opwarming van de aarde door menselijke activiteiten tegen te gaan door de uitstoot van broeikasgassen de komende jaren verder te verminderen.

Minister van Economische Zaken Henk Kamp besluit de gaskraan in Groningen verder dicht te draaien. In het gasjaar 2015/2016 mag nog 27 miljard kubieke meter gas gewonnen worden uit het gasveld in Groningen.

Het in 1887 opgerichte warenhuis V&D gaat op de laatste dag van het jaar failliet. V&D is niet het enige slachtoffer in de detailhandel: in 2015 viel onder meer het doek voor Macintosh, Schoenenreus en Dixons.

